

1, 542.520/1/2-3
Микола Голубець

1848
РІК

НАШ
РІДНИЙ
КРАЙ

П. КОБЯКОВ

НАШ РІДНИЙ КРАЙ.
ІСТОРИЧНО-КРАЄЗНАВЧА КНИГОЗБІРНЯ
РІК I. Ч. 2-3.

Микола Голубець

Полум'яний 1848 рік.

(Картини й епізоди)

Л Ь В І В 1929.
Накладом Видавництва „Неділя“
Львів, Бляхарська ч. 6.

LIBRARY - KRAJOWA BIBLIOTEKA
WARSZAWA

I. 542. 526 / 1 / 203

Н Н Н Н М У К О П

. ж і q 8 4 8 1

(список № 100000)

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001008706100

З друкарні Ставропігійського Інституту у Львові.

1929. 6. 0. 813

Постій Української Національної Гвардії на угорському пограниччі 1849 р.

I.

Рік у якому .. видумано українців.

1848. рік, що пронісся над престолами й народами Європи, мов весняний хмаролім, розторочив не одну спорохнявілу вербу й не одного дуба розбудив з віковічного сну. 1848. рік заблис на чорному небосклоні тогочасної реакції, мов світляний метеор, і, мов метеор, погас. А всеж таки, одна з іскор цього величного метеору, попала в серце, світом і Богом забутого племені, що якраз з цього року починає жити наново, з дня на день повнішим, ширшим і глибшим життям відродженої Нації. 1848. рік застав український народ в такому самозабутті й упадку, що його поява, хочби тільки на неширокій арені галицького заґу-мінка, викликала сензацію, а хто не знав і не розумів праісторії цього переломового моменту, а знав її й розумів мало хто, для цього було ясне, що саме в 1848. р... видумано українців. Цей з жидівська-зідливий і несмачний дотеп, вилетівши з легкої руки тогочасного віденського фейлетоніста Сафіра, мав успіх бо-гачьох йому подібних ідіотизмів — він зберігся, як остання доска ратунку, в твердих головах

усіх ворогів і противників живлового розцвіту української Нації.

Убоге жниво.

Та хоч ми завдячуємо 1848. рокови так багато, то він жде іще, і мабуть довго ждатиме на перо українського історика. Гарна й приступна книжечка І. Франка про панщину та її скасування, написана в 50-ті роковини многоважної події, кілька історичних причинків Кревецького, та декілька принагідних згадок Щурата та Возняка, це ледви чи не вся, гідна уваги, література 1848. року, в нас. На охоплення 1848. року як цілоти, в його народинах і наслідках, не зважився, в нас, покищо, ніхто. Безслідно, під цим оглядом, проминули 80-ті роковини моменту і можна, хиба, сподіватися, що не пізніше, як в 100-ті роковини, українська історія 1848. року, таки буде написана...

Перед бурею...

Хто не знає й не розуміє вчорашнього, для цього темне й незрозуміле нинішнє, не кажучи вже про майбутнє, яке для нього замкнене сімома печатями. А чейже для історика, в життю народів, як для природника в життю органічної й неорганічної природи, немає ні загадок ні таємниць, немає ні революцій ні переворотів, а є тільки правильний і послідовний хід подій, що взаємно узалежнені, творять один, безпереривний, розвоєвий ланцюх. 1848.

рік був несподіванкою для невіж і тих, що його не хотіли, але для тих, що розуміли його підложе й атмосферу, був він тільки одною з невмолимих, історичних конечностей. Можна тільки дивуватися, якби він не прийшов, чи хочби опізнився. Навіть рівночасність революційних вибухів, у цілому ряді європейських центрів, не повинна нікого здивувати, як не дивує рівночасність громових ударів, що сиплються з пересиченої електричності, атмосфери.

Моя хата з краю..

Велика французька революція, завершена величавою наполеонською епопеєю, вичерпала життєву енергію ледви не всіх держав і народів Європи. Все, що вийшло ціло з світової завірюхи, було пересичене наркозою хочби й як величніх геройських подвигів. Великі кличі, слава, гордість наполеонських вірлів, були тоді в рівній мірі зненавиджені, як запах крові й полум'я пожеж. Ще так недавно обожаний „бог війни“ Наполеон, зійшов тепер до ролі демона безглуздої заглади, усе що жило, затужило до спокою й дрібно-міщанської іділлі. Кличі: з Наполеоном чи проти нього, заступив тепер один клич—моя хата з краю.. На цю хвилю загальної знемоги, тільки й ждали ті, які з великої революції вийшли покривдженими. Скористала монархічна й олігархічна реакція..

В країні революцій.

Найскорше з усіх старалася забути революційну научку французька контрреволюція. На французькому престолі засів Людвик XVIII. з лінії Бурбонів, що, як здавалося, закінчила свою кар'єру під гільотиною.

„Шарт Констітисіонель“ видана цією бурбонською куклою в 1814. р., була тільки паперовою чемністю для революційних переживань французького народу. На ділі, за королем стояв його брат граф Артоа, що згодом, як Карло Х. мав нагоду перевести в діло свою девізу, мовляв: волівби я дрова рубати, аніж бути королем на англійський (конституційний) фасон. І справді. Контрреволюція, якій прихід о влади завернув у голові, такежж глупо і жорстоко, як її попередниця „мадам революція“, почала свою діяльність від гільотини. За короткий час, заповнилися парижські тюрми 7000 проскрібованих, французькі школи опанували єзуїти, а в парі з поворотом версайського церемоніялу, стягнуто на Францію мільярдний довг на відшкодування, для прогнаних революцією аристократів. 9 липня 1830. р. станули на вулицях Парижа барикади, поворотна хвиля революції змела Карла Х., якого місце зайняв орлеанський князь Люї Пилип... Той Люї Пилип, це зразок тогочасного „монарха.“ Підчас революції брав участь в збуренні Бастилі, належав до якобинів, але смерть Людвика XVII. під гільотиною, вистрашила

його з поміж республіканців. Кидає військо і Францію. Якийсь час учителює в Швейцарії, подорожує по Скандинавії, Америці й Англії, врешті в 1809. р. жениться з неаполітанською княжною й вертає до Франції. Тут, втиснувшись в шкаралушу дрібно-міщанського, французького патріота, робить гроші й.. прихильні для себе настрої. Жде на спадщину по Карлі Х. але не виявляє цього на зверх. Після липневої революції, підготовивши як слід ґрунт, з трудом дається „упросити“ й 3. серпня 1830. року займає французький престіл. При вступленні на престіл обіщює заведення конституційних свобод, але на ділі весь час хитається поміж скраїністями, одного тільки консеквентно придержуючись—роблення гроша. Гроші і ще раз гроші, це була девіза того короля, що родився банкиром і лихварем і як такий, доручував банкірам й лихварям творення кабінетів. Супроти бурбонських інтриг і заговорів (Штрасбург 1836, Бульонь 1840) виявляє більше слабости аніж великодушности, в чотирьох атентатах на свою особу, має виїмкове щастя. Малий і підхлібний, супроти можних цього світа, гордий і жорстокий супроти слабих, це був Люї Пилип, король Франції, що підготовляв ґрунт під ще одну поворотну хвилю революції...

В державі божої боязні.

Визвольна війна Німеччини проти Наполеона, освячена кровю добровольчих, студент-

ських формацій, полишила по собі „буршеншафти“, що захоплені ідеалами свободи і соборности батьківщини, формально тільки відложили зброю й вернули до книжки. Ця молодь, згуртована в руханкові товариства, готова „душу й тіло“ покласти для спасення батьківщини, не могла спокійно дивитися на Німеччину, розмежовану, мов шахівниця, на 32 карлуваті держави, з їх карнаваловими „монархами“, з яких кожен хотів бути „з ласки божої“ самодержцем. Опіка Петербурга, з якої прислано до Ваймару шпигуна Коцебу, не могла подобатися молоді, перед якою Наполеон тікав поза Рен. „Свято братерства“ уладжене в 1817. р. в роковини бою під Липськом, на якому 500 студентських делегатів спалило демонстративно все, що було символом німецької реакції, кинуло паніку на малих і великих „батьків“ німецького народу. Паніка дійшла до вершка, коли з руки студента упав в 1819. році, зненавиджений Коцебу. До Карльсбаду скликано конференцію представників Австрії, Прусії й восьми мініятурних німецьких „держав“, а над її головами простер свої чорні крила реакційного лилика... Меттерніх. Те, що послідувало після цієї конференції чорних духів, перевищило усе, чим знеславила себе німецька реакція, від часів великої французької революції. Тюрма, цензура, податкове здирство, єзуїтизм, а в парі з тим марнотравство й розпушта на дворах, це картина, яку уявляла собою тогочасна Німеччина.

Коли Люї Пилип, бодай своєю інтелігенцією, хитрістю й підступністю банкира удержувався на престолі Франції, то його німецькі товариші були просто карикатурами династів. Такий, приміром, князь Карло Брауншвайгський, що вчився державної азбуки в Меттерніха, вже в 1827. р. розігнав колегію своїх тайних радників, а коли йому його опікун гр. Мінстер, робив з цього приводу докори, розбещений „монарх“ вішав його портрет на дереві й стріляв до нього. В 1830 р. викотив армати проти депутації шляхти й народу, що просила скликання станів, але врешті решт таки втік перед своїм „вірним людом“.

На престолі Баварії сидить зідіотілий старик, Людвик I. що маючи 60 літ, авантуриться з еспанською танечницею, муляткою Льолею Монтез, в якої честь пише страшні своєю неграмотністю вірші, при чому запевняє своїх церковних гієрархів, що його звязок з Льолею Монтез є тільки плятонічний. „Плятонічність“ цього звязку дозволяє еспанській авантурниці водити старого короля за ніс, мішатися до державних справ, іменувати й скидувати міністрів, а коли проти Льолі демонструють студенти, Людвік відповідає: „Дам королівство за Льолю!“

Над Адрією.

Наполеонська доба, в якій від одного руху пера великого корсиканця розсипалися удільні престолі й мінялися короновані голови, мов

на шахівниці, полишила в Італії посмак республіканського народоправства в парі з, неменшою, від німецької, тугою до соборності. А тимчасом Франц Моденський хотів за всяку ціну тиранізувати країну, а в церковній державі кардинал Пакка не допускав до... щеплення віспи й ставлення ліхтарень по вулицях, бо... французи вішали на ліхтарнях аристократів. Не диво, що вже в 1816. р. зорганізувалося 60.000 карбонаріїв, що запрягли загалу усім чужинним династам — хтоб вони не були Габсбурги чи Бурбони. В 1820 і 1821. р. бунтується Неаполь і Палермо, але визвольний рух був ще за слабкий, щоби не потонути в ріках крові й заглохнути в тюрмах подразнених династій.

Чорний дух Європи.

Безглуздий шал реакції, глупота задивлених в себе династій, кромішна тьма й нужда народніх мас, можеб були не привели до вибуху європейської революції якраз на порозі 1848 року, якби поза кулісами цього театру маріонеток не стояв хтось, що був чорним духом Європи й режисером неминучої катастрофи.

Там стояв всесильний князь Меттерніх, що від 1809. р. був міністром закордонних справ Австрії і протягом чотирьох десятиліть стояв на сторожі абсолютизму в Європі. Він був не тільки всемогучим паном Австрії й безопірним інструктором знемоцілого її цісаря

Фердинанда I. Він був поліцистом Європи, що з безоглядністю й діявольською проворністю, давив і заливав кровю усі прояви свободи де вона, в Європі, не проявилася. Народ мав слухати і платити податки, династи були дідичними власниками своїх народів і держав. Це була основа політичної діяльності Меттерніха, якого безоглядність приспішила вибух...

Вибух

Почалося з... дрібниці. Медіолянські патріоти, що не так ненавиділи, як погорджували „тедесками“ (австрійцями), проголосили бойкот усього, що чорно-жовте. Закинуто австрійський тютюн, не ставлено на австрійську льотерію. Вулична протиавстрійська демонстрація, понервувала гарнізон. В днях 2. і 3. січня 1848. р. прийшло до перших сутичок і до першого кровопролиття, у цьому, на загал, дуже кривавому році. Медіолянські демонстрації, були мов іскра, кинута в заздалегідь підготований, пальний матеріял. 12. січня повстало Палермо й розполошило військо, Сицилія проголосила свою незалежність. Фердинанд II. король Неаполю даремно звертається до „свого вірного народу“ з обіцянками; тратить престіл, на який покликають сина карла Альберта, князя Генуї.

Неаполь, притискає Фердинанда II. до муру й вимушує конституцію. В його сліди

йде король Сардинії Карло Альберт і великий князь Тоскани. Італія, хоча поділена й розмежована кордонами мініятурних держав та міських республік, уся опянюється побідою народніх мас над самоволею тиранів.

У Парижі.

Коли дня 28. грудня 1847. р. прийшлося Люї Пилипови отворити французський парла-мент, то в його престольній промові почувся скрегіт невдоволення й догана з боку династа, затривоженого „реформаторськими мітінгами“, які так у Парижі як і на провінції, від довшого часу, уладжували ліберали. Він мав рацію, коли висловлював своє монарше невдоволення. Бо на мітінгах говорилося не тільки про справи устроєвих реформ, на них чимраз то голосніше починали промовляти й находити послух—республіканці. У відповідь на догану короля, якого престольну промову подерли й потоптали студенти, назначено демонстраційний мітінг на день 22. лютого. Уряд видав заборону на уладження мітінгу й погрозив ужиттям сили. Помірковані опозиціоністи налякалися й відкликали мітінг. Не знало про це населення Парижа. Воно залягло вулиці і з окликами проти тогочасного шефа уряду Джізо, кинулося ставити барикади. Дня 22. лютого впали перші стріли, на другий день почалася уже правильна й завзята боротьба вулиці з військом. Національна гвардія стояла на боці демонстрантів. Люї Пилип зля-

кався. Усунув Джізо, але замість віддати владу в руки представника побідної опозиції, віддав її одному з поплечників поваленого прем'єра. Улиця, на хвилю, заспокоїлася. Навіть уладжено ілюмінацію в честь короля. Вулиця хотіла іще тільки, допекти до живого зненавидженим міністрам. Вибивши шиби в помешканні міністра справедливості, звернулася в напрямі помешкання Джізо. Тут одначе застала 50 жовнірів; хтось з юрби стрілив. Загорілець чи провокатор—невідомо. Військо відповіло салвою. Юрба розбіглася, полишаючи на площі 50 вбитих і ранених. В одну мить погасла ілюмінація. Оклики „Зрада! До зброї!“ знову розляглися по вулицях Парижа. Задзвонено на тривогу, тіла убитих демонстрантів обожено по вулицях при світлі смолоскипів. Це рішило долю французької монархії, і Люї Пилипа. Юрба кинулася на королівську палату (Palais Royal) і знищивши в ній все, що можна було знищити, кинулася на Туйлери. Тут вимушено на Люї Пилипі акт абдикації, вслід за чим рознісся по вулицях крик: „Хай живе республіка!“ В Туйлерах повторилися сцени жорстокості й вандальства, якими оплямала себе Велика Революція.

Відгомін.

Подорож Великої Французької Революції довкола світу, заповіджена в промові Анахарза Кльоца, так і остала мрією „бесідника людського роду“, за якого він уходив в очач своїх

сучасників. Але відгомін революційних зривів в Італії та живловий переворот у Парижі, покотився громовим відгомоном по цілій Європі.

В найблищому сусідстві.

Дня 3 березня відбувся зїзд посадників німецьких міст у Монахові, дня 5 березня такийже в Гайдельберзі. І тут і там повіяло революційним духом з заходу. В парі зі зростаючим змаганням до німецької соборности, починають тут падати й перехрещуватися, мов блискавиці, домагання конституційних свобод. Члени союзної ради у Франкфурті прокинувшись зі сну, вивішують на будинку ради — знамя німецької соборности — чорно-червоно-золотий прапор й німецького вірла. Вслід за промовама й маніфестаціями іде хвилювання вулиці, яка йдучи слідами своєї французької товаришки, стає перед палатами своїх династій, підіймає грізне домагання і майже всюди находить послух. Доля Люї Пилипа, який тікав з Франції за позичені гроші, на фальшивий паспорт, не усміхалася ні одному з „батьків німецького народу“.

В царстві Меттерніха.

Революція посувалася на схід Європи з нагальністю хмаролому, але в царстві реакції, в Австрії, над якою розняв свої чорні крила Меттерніх, її не завважують, бо не хочуть завважити. Віра в добродушність і приязнання до престолу віденців, піддержує владу

на дусі, а самому Меттерніхови, позваляє продумувати над душенням полумя навіть поза межами його домени. Дух Меттерніха царить всевладно в тогочасній політиці Пруссії, що змагаючи до гегемонії над німецьким союзом, в парі з тим готується до остаточної розправи з революцією. На північному сході будує нездобуту греблю проти революційної хвилі цар Микола, який, з погордою азійського деспота дивиться на падучі й розхитані престולי європейських монархів. Цензура затикає очі й уха так горожанам Австрії як і „благоденствующим“ народам Росії на все, що діється поза межами їхніх тюрем. Про упадок Люї Пилипа й париську революцію доходять в Росію відомости в формі відомости, мовляв Люї Пилип... виїхав для порятуння здоровля до купелів а підчас його неприсутности трапилось в Парижі вуличне збіговище... Які це були „купелі“ і які наслідки цього „вуличного збіговища“, про це мешканці Росії дуже довго не мали найслабшого, хочби, уявлення. Дещо більше про світову революцію знали на Мадярщині і відповідно до цього, формувалися тутешні настрої.

Місто „феаків“.

Два роки неврожаю, при консерватизмі й безпорадності влади, привели Австрію до голоду й нужди. Голодові заворушення в околицях Відня і голод у самій столиці, заставив владу консигнувати гарнізони й готови-

тися до здавлення голоду оловяними кулями. Зарадити нещастю пробувала приватна ініціатива. Влада, тримала для голодного населення, серед якого занотовано випадки людоїдства, кулі і багнети.

Дня 27. лютого наспіли до Відня перші відомости про парижську революцію, а вже два дні згодом, появився на мурах Відня плякат з написом: „За місяць впаде уряд князя Меттерніха! Хай живе конституційна Австрія!“ Дещо згодом обився об уха віденців відгомін запальної промови Кошута в мадярському соймі з дня 3. березня, у якій домагався промовець конституції для всіх народів Австрії. І хоч у Відні мало хто розумів слово „конституція“, але коли в парі з її появою мав зійти з арени зненавиджений Меттерніх, то серця всіх станули на боці цього нового, незрозумілого слова.

Віденський люд захвилювався. Правда, ті, що будували на його вірности до престолу, не могли жалітися. В адресі „Гевербеферайну“ до цісаря з дня 6 березня було сказано, що народ готов пролити кров й життя віддати за цісаря але... в Австрії мусить прийти до основних змін. За свою посвяту для цісаря, народ домагався явности урядової політики й допущення його до участі в ній. Місто і народ „феаків“ почали революцію від заяв льояльності. Вслід за адресою „Гевербеферайну“ пішли блище й дальше сягаючі адреси міщанства та студентів, з яких остання, доволі непокірно,

покликалася на „подію у Франції, що потрясла цілою Європою...“

Відповідь на три петиції суспільства, дана дня 12. березня, була занадто малодушна й повна мрячних обіцянок, щоби заспокоїти розбурхану вулицю. Дня 13. березня уформували студенти похід, який пішов перед становий сойм. Тут виголошено кілька імпровізованих промов, вслід за чим прочитано соймову промову Кошута. З одного маху зрозуміли добродушні віденці, що таке конституція й чо-го їм домагатися. Цісарський декрет з 12. березня названо тут онучею й подерто. Вулиця примушує сойм, майже в комплеті, йти з нею до Бургу й домагатися конституції. Тимчасом Меттерніх кинув на вулицю давно приготоване військо. Впали перші стріли, на віденський брук впало перших шість трупів. Це вже були не переливки. В одну мить, в кількох точках міста виростають барикади й починається кривавий бій за конституцію. За ніщо більше — усунути Меттерніха, дати конституцію, а позатим — хай живе цісар!

Подвіря Бургу заповнюється розшалілою юрбою і військом. В самому Бургу паніка — що робити?.. Цісар Фердинанд хорий, архикнязі діляться на партії: одні є за уступками, другі з Меттерніхом і архикнязем Людвиком на чолі, за кровавим здушенням революції. Генерал гр. Лятур впевняє, що для здушення революції замало війська, фельдмаршал Віндшгрец каже оборонити Бургу й стягати війська з провінції.

О 2. годині з полудня, замкнено міські брами, що тоді ще разом з середньовічними мурами, відмежовували властивий Відень від передмість. І хоча це зарядження влади спиноло дальший наплив зревольтованих мас до міста, боротьба з військом не втихала до вечора. Покликано до зброї міську міліцію, але вона станула по стороні народу. Тут і там знялися пожежі, здовж улиці Маріягільф, горіли газові стовпи повалених ліхтарень. Нарешті Бург подався.

О 9. годині вечером проголошено народови, що Меттерніх уступив, студентам видано з цекгавзу зброю... Це заспокоїло вулицю, але не на довго. Ніччу з 13. на 14. березня розійшлися по Відні чутки, що проголошення упадку Меттерніха було брехливе, та що Віндшгрец, іменованій військовим диктатором, заведе стан облоги...

Останні зусилля реакції.

Як скоро двірська камариля подалася під напором зревольтованої вулиці, так скоро прочуняла після першого удару. Правда, Меттерніх не міг собі найти безпечного захисту й протягом ночі й найблищого дня переносився з місця на місце, але це не міняло положення. Розюшена товпа шукала за Меттерніхом в його віллі на Ренвегу, знищила її, і булаб її зрівняла з землею, якби не інтервенція студентів, шо станули в обороні майна того, проти кого підняли зброю. Ціле передполудне

14. березня міщанство зброїлося, тепер вже більше проти зревольтованого пролетаріату, що цілу ніч бешкетив і грабив на передмістях. Позатим юрбу озброєних міщан і студентів починала чимраз душе хвилювати нетерплячка. Найбільш суперечні вістки кружляли по місті й це доливало оливи до вогню. А тимчасом у Бургу вирішено два питання, які не виключали себе, тільки в тісних мізках габсбурзької камарилі. З одного боку дозволено на утворення національної гвардії в місті й на провінції, а другим почерком пера проголошено у Відні, виїмковий стан. Диктатуру над містом обняв князь Віндішгрец.

Боротьба почалася наново, ще більш завзята, аніж попереднього дня. На перший огонь пішли амбасади російська, неапільська, сардинська, еспанська й папська нунціятура. В ласках юрби найшлася тільки французька амбасада... Тут і там кинута ідею нового походу на Бург. На щастя останній, в пору довідався про заміри зревольтованих мас і, ратуючи себе, кинув народови ще одну концесію — знесення цензури й свободу преси. Це забезпечило Бург перед нападом, плянованим на найблищу ніч.

Свобода... на рати.

Якийсь недурний німець сказав, що апетит приходить в міру їдження; це можна завважити не тільки за столом. Притиснутий до муру віденський Бург, давав свободу на рати,

народ хапав кожню з рат й домагався дальших. За мало було зревольтованим масам устного дозволу Віндішгреца на народню гвардію, за мало відручного письма архикнязя Людвика про конституційні благодати. Місто Феаків уперлося і зажадало повної конституції, запевненої підписом цісаря. Очевидно, цісаря, бо без нього не уявляв собі добродушний, хоч і зревольтований віденець, двоєдиної держави... А тимчасом Віндішгрец, разом з двірською реакцією зволікав, усміхався до депутатів і обіцював усе, чого вони домагалися, але, в парі з тим, не тратив надії, що армати й кріси принесуть остаточну розв'язку авантури.

Ніччу розліплено по місті плякати про виїмковий стан. Редакція оповіщення була, нічого собі, м'ягка, але зміст був зовсім недвозначний. До ранку не було на мурах ні одного плякату. В хвилі, коли друкувався плякат про виїмковий стан, на Бургу зложено коронну раду й на ній, всеж таки, перемогла теза, що силою не дасться здавити революції. Зредаговано другий плякат, що заосмотрений підписом цісаря, обіцював скликати на день 3. липня депутації усіх краєвих станів, для нарад над питанням державного праводавства й адміністрації.

Два плякати, два разячі докази хиткості й нерішучості Бургу, тільки роздратовали народ.

Остання дошка ратунку.

Тоді то, в голові архикняжни Софії, матері архикнязя Франца Йосифа, зродилася геніяльна ідея, оперта на великій знайомості психології віденської вулиці. З намови архикняжни Софії, ради святого спокою, рішився цісар Фердинанд пожертвувати навіть безпеченством власного життя й здоровля. Запричашався, розпорядився своїми справами й нечайно, около полудня виїхав з Бургу, в саму гущу розбурханої вулиці. Разом з ним були архикнязь Франц Карло й 18-літній Франц Йосиф...

Позваляю на все!

Місто Феаків збожеволіло з радості. Вулиця ревіла й сміялася крізь сльози, вікна й балькони, в одну мить, замаїлися цвітами й килимами. Цісарська повозка потонула в цвітах. А цісар Фердинанд, зворушений до сліз і понервований, відповідав на оклики юрби рукою й говорив: „Позваляю на все! На все!“

До університету, де ждали на цісаря студенти з прапорами, не доїхала цісарська повозка. Фердинанд був епілептиком і надмір зворушення міг викликати атаку недуги. Завернуто до Бургу, де вже не було непевности, на яку ступити. Експеримент з авторитетом цісаря, вдався блискуче. Треба народови дати конституцію і тим ратувати династію. Опір

двірської „правиці“, з архикнязем Людвиком на чолі, зломано без труду—цісар Фердинанд підписав конституційний патент.

Патент.

„Ми Фердинанд перший, з ласки божої цісар Австрії і т. д. видаємо тепер розпорядження, які ми признали потрібними, для сповнення бажань наших вірних народів.

Свобода друку надається моєю заявою знесення цензури в такий самий спосіб, як у всіх державах, у яких існує.

Народня гвардія, заведена на основах посідання й інтелігенції, вже виконує найпожиточнішу службу.

Дотично скликання депутатів усіх провінціональних станів і центральних конгрегацій льомбардсько-венецького королівства, в як найкоротшому часі, з численнішим представництвом міського стану і з оглядом на існуючі провінціональні організації, в замірі вирішеної нами конституції для батьківщини, видано потрібні зарядження.

Тому, повні довіря очікуємо, що уми успокояться, научні заведення підуть знову своїм шляхом, спокійна промисловість знову оживе.

Віримо тій надії тим більше, що ми, нині, з зворушенням, серед, вас переконалися, що та єрність і те привязання, які ви, від віків, безпереривно, як теж і нам, при кожній нагоді

виявляли, і тепер, як і давніше, вами руководять.

Дано і т. д. дня 15. березня 1848. року, а нашого панування—осьмого..“

Хтоб хотів дивитися на момент проголошення цього конституційного патенту з віддалення 80-літніх роковин, той не зрозумівби одушевлення й, справді телячого захоплення, яке він викликав на вулицях Відня. Перший примірник, мокрого іще, плякату, прочитав народови популярний поет Фридрих Кайзер, що сам в однострою гвардиста, в окруженні чотирьох надворних трубачів, виглядав справді на герольда свободи.

Того, що цеї свободи не хотів й не передбачував її можливости — не було вже у Відні. Утік нічку з міста разом, з жінкою, й не спочив, поки не найшовся в Англії. Наче для підчеркнення контрасту поміж вчорашнім й нинішнім, приїхав до Відня Кошут, той сам, якого промова з дня 3. березня усвідомила віденців, що таке конституція і чому якраз за неї, вони повинні стати на барикадах.

Дня 17 березня відбуто величаві похорони жертв революції. З 60 трупів, які в криваві дні впали на вулицях Відня й передмість, тільки 15 признано героями революції і тільки тих 15 похоронено з виїмковими почестями й помпою, у якій приймали участь священники всіх вір і віроісповідань.

У Львові.

В часах, коли телеграфи разом з залізницями були в стадії народин, чутки про віденську революцію доходили до кордонів нашого краю з надто великим опізненням, щоби конкретна вістка про конституційний патент, доставшись під львівські „кавки“ (губернію) дня 18. берез., не була громом з ясного неба. Але разом з тим ця вістка, поставивши львівську вулицю на ноги, застала львівську Польонію до праці, щоб не прозвати виїмкового моменту. Для неї то, наспів тоді „слухний час“, що хоч очеркнений пізніше як „момент ілюзій“, всеж таки розбудив апетити й розпалив до білого, великодержавні амбіції горстки емігрантів, що під крилами Австрії найшли собі безпечний захист.

„Був це прекрасний, спокійний, соняшний день, той 19-тий березня 1848. року“ — оповідає у своїх мемуарах Людвік Яблоновскі. „Вже біля 10-ої ранком, зчинився великий рух на місті, просто закипіло, тисячі перлися до підпису, ледви сотний знав чого, але бувби радо підписав хочби присуд смерти на себе, щоби тільки, в перве в житті, скористати з горожанського права. Ще перед кількома тижнями, такий замір воняв шибеницею, тепер, в обличчу європейської революції, здавався виїмково лагідним. Все було в адресі до цісаря... з домаганням автономії, польської школи, судів, властий, знесення цензури, амнесії для політич-

них вязнів і т. д. На галицькій площі чорніло й вовтузилося, мов у муравлищі... Жінки на бальконах шаліли в істеричних нападах, самі не знаючи чого, молилися, плакали, бо жінка любить все, що її подразнює.

Жінка все проковтує з захланністю, що запалює її уяву. На балконі Гофмана, стара, сива, імпозантна шефова Вінніцка, з розпущеним волоссям, ніби яка жрекиня, деревом хреста господнього благословила народ, тоді як її гарна дочка, з піднятими в тору руками, вела з небом якісь розговори“...

Так відгукнувся польський, підмінований повстанчою пропагандою, Львів, на вістку про конституційний патент...

Адреса до „трону“, зрадагована Францом Смолькою ще 18. березня, мала 13 пунктів, що всі разом і кожен з окрема, малювали Польщу, як забороло поступу й культури, яке треба відбудувати і тим направити „помилку європейських дипломатів“ з 1772. р. В заміну за це, поляки обіщували Австрії союз, домагаючися покищо затвердження „Народового Комітету“, що мавби скласти конституцію для Галичини, заведення „народової гвардії“, політичних свобод і т. д.

Щоби петиція мала більшу вартість і силу, польські агітатори постаралися притягти до її підписання й українців, а в першу чергу питомців львівської духовної семинарії, що до того уже були просякнуті польським, патріотичним духом, що повбирали конфедератки,

хоч для відріжнення від польських... блакитної краски. Правда, підписування петиції, збаламученими українцями, не пішло так легко, як це уявляли собі поляки. Бо коли тогочасний член Ставропігії, адвокат д-р Кирило Вінковський, вислухавши тексту петиції, попросив, доволі скромно й льояльно, щоби в петиції згадано, хочби словом, про українців і їхні домагання, поляки підняли крик на тему „москаль, зрадник, нема тут українців“ і т. д.; тоді велика частина українців, що готові вже були підписати петицію, вицофалася з „братнього“ підприємства й, що найважливіше, побачила себе примушеною призадуматись над утворенням власної, національної плятформи й політичної тактики...

Хвилево, одначе, ця українська сецесія не затьмарила доброго гумору розентузіямованих поляків, які з українцем-ренегатом, Іваном Добрянським на чолі, понесли петицію до намісника гр. Стадіона.

Стадіон прийняв польську депутацію, поневолі, дуже ввічливо, а, навіть, дав згоду на закладини народової гвардії та випущення політичних вязнів; щодо решти точок петиції, відкликувався на евентуальне рішення „трону“. Товпа, зібрана перед будинком губернатора, уладила йому овацію, в слід за чим, потяглись по вулицях міста маніфестаційні походи, а вікна домів заблищали від ілюмінацій.

Протягом двох найблищих днів ходила львівська вулиця ходором; в міру того, як ре-

презентований Стадіоном уряд задовольовав польські вимоги, росли польські апетити до того, що Стадіон побачив себе примушеним припинити цей круговорот петицій, маніфестацій і промов. Стадіон побачив, що „польська весна“ переливається далеко через край, поза межі, начеркнуті тимчасовою австрійською „конституцією“.

Польські гвардисти складали присягу на вірність цісарю тільки під умовою, що в роті присяги замінено його титул „короля Галичини“ на титул „короля польського.“ Розшала товпа вхопила Стадіона на руки з криком: „Хай живе Польща в межах з перед 1772 р.“ Навіть польські історики 1848. р. характеризують це „петиційне божевілля“ як зовсім „неполітичне й демагогічне пустослівя“. Було тепер що в руки взяти, щоби використати вже одержані уступства, але польські проводирі замість того, воліли не уставати в домаганнях. Не мали тої холодної крові, яка потрібна в політиці. Чим далі, тим більше пустими, ставали їх демонстрації.

А тимчасом, не так може пробуджена самосвідомість українського народу, як нечиста совість поляків, почала затьмарювати не тільки їхні політичні горизонти, але й навіть їхні пляни, та відбирати розмах їхній демагогії.

Добрянський, що, як ренегат, був душею польського розшалілого Львова, прибіг раз до Стадіона з домаганням видачі товпам зброї, бо... українське селянство суне лавою на Львів,

щоби вирізати поляків. Їм ввижалися страхотливі примари з перед двох років тоді, коли, на ділі, ніхто з українців, не думав і не міг думати про криваву відплату.

На всякий випадок, член депутації до губернатора Стадіона в справі „гвардії народової“ адвокат Романовіч, переклав дозвіл губернатора, на гвардію, досить свobodно, кажучи: „тепер матимем польське військо, польські прапори й польську команду“...

Конституційними вольностями, в межах австрійської держави, не вдоволявся тоді ніхто з горстки польських проводирів тоді, коли широкі верстви навіть польського народу не мали хочби приблизного уявлення, що таке конституція.

Коли хтось на вулиці крикнув: „Хай живе конституція!“ то якийсь жидок мав додати: „Нех же з жонамі і дзєцямі!“ По селах говорили, що конституція, то польська княжна, з якою цісар одружився...

Стадіон.

Граф Франц Стадіон, не був звичайним собі австрійським бюрократом, того часу. Освітою й ліберальним світоглядом, відбігав далеко від недавнього свого шефа Меттерніха і під тим оглядом, слушно прозвано його „малим виданням“ Йосифа II. Галицькі відносини знав дуже добре, бо вже в 1828. р. працював у галицькій губернії, рік згодом в станіславівському старостві а відтак у Ряшеві.

Обіймаючи в 1847. р. управу губернії, рішив, в першу чергу, бути представником і сторожем добра свого уряду, а відтак бути безсторонним супроти, заселяючих його губернію націй. Числючися з поляками і їхніми впливами на дворі, Стадіон, в парі з тим, не вважав цього ані справедливим ані згідним з інтересами держави, щоби непомітна польська менчість, в Галичині, накидувала себе на непрошеного опікуна й представника, подавляючій українській більшості. І цього власне не могли зрозуміти тогочасні польські головачі, ані вибачити йому пізніці, польські історики. Бажаючи коронувати австрійського цісаря на польського короля, вони хотіли, щоби Стадіон бує уже тепер не австрійським, але польським губернатором.

Їдь і жовч.

Не можна виробити собі кращого уявлення про положення української нації, та про відношення до неї її досьогочасних „опікунів“, якраз у ці гарячі, березневі, дні 1848. року, не вглубившись в тогочасні настрої так самих українців, як і їхніх противників. Відношення останніх до зусиль розбуженої до нового життя нації, було перепоене, не тільки суто расовою ненавистю й безоглядною нетерпимістю, бо такі почування дадуться зрозуміти, але, що гірше, уся ця ненависть і нетерпимість, найшла собі „научне“ обґрунтування в тогочасних та пізніших працях польських істориків, етнологів та статистиків. Об'єктивні голоси з поль-

ського боку про українців та їх визвольні змагання були такоюж рідкістю у ті гарячі часи „словянського“ відродження, як і нині, коли фрази про славянське братання давно вже прогомоніли, а пестрі славянофільські прапори давно вилиняли. У відношені до нас, наші найблищі сусіди ніколи не були славянофілами й навіть ніколи ними не прикидалися.

Один з визначних учасників польського руху в 1848. р., Людвик Яблоновскі, полишив по собі інтересні, під багатьома оглядами, спомини з тих часів, що згідно з його завіщанням, протягом двадцяти літ по його смерті, зберігалися в рукописі, а оголошені вперше в 1920. р., розкрили перед нами душу і світогляд расового поляка з 1848. р. без тої політури, що хоч тонка й еластична наслоїлася на пізнішій українській політиці поляків. Нині, по вісімдесяти роках, моглиб і повинніби ті погляди заносити старовиною, якби не те, що коли усе в житті й світі змінилося, то не змінилося ні трохи відношення до нас поляків і, скажім отверто, їхні відомости про нас нічим не обогатилися. Те, що думав і в своїй шляхетській буті говорив про нас пан Яблоновскі в 1848. р., можна в томуж порядку і при тійже аргументації, вчитати в сучасній польській пресі...

А небіщик Яблоновскі, писав у своїх споминах таке:

„Ми ще тоді не бачили ріжниці поміж нами а русинами й вони самі не мали тото по-

чування. Ми жили з собою у школі, а потім у війську, як братя. В 1831. р. багато руських алюмнів (питомців духовної семинарії) скинуло дряси і служило в нашому війську, щойно згодом Москва... закупивши Ставропігію і кількох злочинців (лотрув) з консистора, а Австрія, підбурюючи Русь на шляхту, розірвали споконвічний звязок... Ніхто тоді не виводив національності з віроісповідання. Щойно по багатьох роках, почалися спори в подружжах, (мішаних) після якого обряду хрестити діти. Було це першою ознакою роздвоєння. З ненависти до шляхти уряд, хочаби мати в священниках шпівнів, зробив дві великі помилки, першу, не зрівнявши руського календаря з нашим, другу дозволом на приступ до церкви схизматичьким обрядам, як царські ворота й інші. Ріжниця у вивінуванні й освіті духовенств, багато причинилася до злого: латинське заможне, освічене, а при тому патріотичне духовенство, мусіло всюди верховодити над руським, завсїгди темним, огидних обичаїв і брудним, нехлюйним, відпихаючим..." (Тут наводить Яблоновскі такий огидний примір, на доказ свого твердження, що нам соромно не за цього о. Держка, якого він оклеветує, але за самого пана графа Яблоновского, що на таку аргументацію здобувається). Поки темна ніч панувала в їхніх головах, не відчували свого положення, яке самі собі завдячували (!) але коли молодші, краще виховані, почали обсідати парохії, запалали завистю до латинсько-

го духовенства, а до нас ненавистю. Щойно около 1846. р. траплялося почути „ми русини“ і думку, що обряд рішає про національність. Митрополит Ангелович і крилошанини Гарасевич, перші почали завертати Русь у кігті білого царя. Вони перші завели до церкви деякі схизматицькі обряди, вони наказали зїзди священників по деканатах. В день, про око, радили над духовними справами, а ніччу замикалися в церкві, доносили деканови про роботу кожного шляхтича і приготовляли способи як би позбутися шляхти, щоби остав тільки „мир“... По церквах свячено ножі, а австрійський уряд терпів це й похвалював.. Вистане глянути на першого ліпшого попа, на ті темні очі й волосся, на погляди зпідлоба, що, крівавими відблесками, зраджують кипучу в нутрі, невмолимую ненависть, на гострокінчасті бороди, що закривлюються до носів, на зелено-жовту шкіру, з рідкими порами, схильну до прищиці й угрів, щоби переконатися, що це цілком винародовлений народик“...

„Приватний“ голос.

Так, як думав і, не соромився говорити, про українців Яблоновські, думали й дотепер думають усі поляки, що мають щось до сказання в справах біжучої, практичної політики. Дещо відмінно, з певним лібералізмом і необов'язуючим кокетничанням, висловлювалися про українське питання поляки, що в справах реальної політики не мали й не мають ніякого

голосу. Цього дуже розумного, хоча й не надто етичного поділу роль, не можна тратити з уваги, скільки разів доведеться нам почути такий „праватний“, необов'язуючий голос.

До тих голосів слід м. и. причислити й голос Ю. Штаркеля, що пишучи історію 1848. р. доволі, як на поляка, безпритрасно поставився до українців та їхнього визвольного змагання.

„Коли в день св. Йосифа, читаємо у Штаркля, — на галицькій площі у Львові підписували адресу до цесаря, а Юлій Горошкевич, тоді секретар князя Льва Сапіги, прийшов сказати князеві, що діється в місті й завважив, що в першій точці адреси поставлено домагання забезпечення польської мови в школах і урядах, задумався князь Сапіга й сказав: „Це зле, це не добре... Тепер русини виступлять з такими самими домаганнями...“

Злякався нащадок старого, українського роду, польського, тогочасного шовінізму й передбачив те, що так, чи інакше мусіло прийти, а що не було в смак йому і тим, до яких, перед віками, пристав його княжий рід.

„Глибші уми, — говорить далі Штаркель, — передбачували вже тоді сеператистичну (!) діяльність русинів. І коли пізніше говорено собі з призиством, що це Стадіон винайшов русинів, а Голуховський намовив їх до утворення осібної народньої ради, то могла це бути тільки балачка (гаданіна) людий тісноумих і неуків, що не знали про боротьбу

польською шляхти з Русю на окраїнах, не чули про колішнину й про численні жалоби, які за часів річипосполитої, вношено на утиски на Руси... Руська справа, хоч і приспана протягом цілих десятиліть, існувала вже перед тим, і коли її загальний, національний рух, розворушив й оживив, то був це вповні природний, легкий до передбачення прояв, для людей, що глибше вникали в суть політичних справ..."

Таких людей, серед поляків, тоді не було й тому виступ українців з власною програмою, очеркнено тоді як зраду, а на українських провідників піднято тоді нагінку, що не перебираючи в формах і засобах, продовжується до нині...

На святоюрській горі.

Нема сумніву, що 1848. рік заскочив галицьких українців неприготованими. Так під тим як і під оглядом національної свідомости, стояли ми тоді далеко позаду наших найблищих сусідів, що мали ще в свіжій пам'яті свою розторощену державність і цілий ряд збірних, хоч і невдачних зусиль, до її відсискання. Галичина була тоді захистом для цілого польського підземелля і воно вже дбало про це, щоби не прогавити такої світлої нагоди, яку приносила з собою всесвітня революція. У нас цього підземелля не було, не було ні політичної ні, хочби культурної програми, якій би 1848. рік міг допомогти до переведення в життя. В першуж чергу мало в нас було лю-

дий, якіб могли піднятися ширше закрової акції й перевести її як слід, не тільки згідно з бажанням найширших народніх кругів, але й, з найдалі посунутою, дипломатичною сторожкістю, що охоронилаби нас від помилок і тактичних промахів. Століття неволі доконали свого. Велика, закріпощена маса українського селянства, з малоощо більше від неї освіченим й матеріально краще вивінуваним духовенством, не могла дати належного відпору ворожим зазіханням і видержати кроку з другими, щасливіщими народами.

Тому трудно дивуватися, що до джерела конституційних благодатий, припали ми так пізно та що не вміли як слід використати то го, що нам само пхалося в руки. Анекдот про „пізнього Івана“ зродився мабуть у ті гарячі хвилі Весни Народів... Алеж не можна й недоцінювати того, хочби тільки обмеженого, гурту тогочасних наших діячів, дякуючи яким, ми всеж таки, прийшли тоді до слова і сказали його, хоча не так гучно та бучно, як це робили наші, ковані на чотири ноги, сусіди. Пора вже закинути повторювання, за польською пані-маткою, мовляв „спізнена політична організація українців (Головна Руська Рада) повстала при помочі львівської губернії, отже Стадіона, що задумав менше небезпечний, український рух, протиставити, більш небезпечному польському“.

Ідея протиділання польській імперіялістичній гарячці, зродилася на святоюрській

горі у Львові і довгий час, тільки тут, було пристановище для українського відпору ворожих зазіхань. Відсіля вилітали кличі й універсали до народу, тудиж спрямовувалася ненависть противника. Тому то Святий Юр, це „шварц-юр“ в політичному словнику наших противників...

Тут то дня 19. квітня зібралися видніші українські діячі того часу, м.и. перемиський владика Яхимович, крилошани Куземський, Лотоцький, Геровський та Венедикт Левицький, що вирішили справу особної адреси до цісаря, й оснування Головної Руської Ради.

Українська адреса до „престолу“, обіймала усього сім точок; в противенстві до польських адрес, яких сепаратизм у відношенні до центрального уряду й імперіялізм, у відношенні до українців, не підлягав ніяким сумнівам, станула вона на становищі льояльності до уряду, що в 1772. р. вирятував українців від повної заглади. Не був це ні сервілізм рабської нації, ані вислід урядницьких підшептів, але становище, подиктоване інстинктом самозбереження, згідно з правдою, що ворог мого ворога, є моїм приятелем...

Наші перші домагання.

- Перша українська адреса домагалася:
- 1) заведення української, викладної мови в школах там, де все населення, або більша його частина є української національності;
 - 2) заведення українських викладів у вищих

школах, згідно з національним катастром молоді; 3) оголошення, в українській мові, законів і розпоряджень; 4) зобов'язання урядників, приділених до служби в Галичині, до володіння українською мовою; 5) піднесення освіти українського духовенства в рідній мові, щоби воно не відчужувалося від народу, серед якого працює; 6) зрівнання духовенства усіх трьох обрядів в правах, привілеях і достоїнствах, та 7) допущення українців до всіх публичних урядів. Вимоги, як бачимо, доволі скромні, обмежені тільки до культурної ділянки національного життя, але й у тій формі, привели вони наших противників до люти й до завзятої протиакції. На перший огонь пущено в рух, заєдно практиковану в „реальній“ політиці, клевету. „Газета Народова“ (1848. ч. 100.) оголосила сенсаційну ревелаяцію, якоїб не засоромилася й сучасна брукова рептьлька. Батьком помислу „святоюрської ради“ назвала вона, молодого ще тоді й недосвіченого бюрократа.. Гр Агенора Голуховского а його виконавцем губерніяльного радника д-ра Йосифа Емінгера, якому за це, признано навіть місячну платню в сумі 300 ринських. На владика Яхимовича кинуту, рівночасно, наклеп, що, за підготування прилучення Галичини до Росії, заплачено йому —круглу суму... одного міліона рублів..

Головна Руська Рада.

Дня 2. травня 1848. р. відбулося консти-тууюче засідання першої політичної установи

Галицької України. Посвятивши кілька слів пам'яті Маркіяна Шашкевича, крилошанин Куземський, поінформував зібраних про завдання Ради, та нові дороги до ціли, утворені конституцією. Ширший реферат, на теми тогочасного політичного положення, виголосив парох петро-павлівської церкви у Львові, о. Іван Жуківський.

Але вже підчас реферату Жуківського прийшло до замішання на салі. Серед публіку втиснулися поляки й, не могучи нічого зробити покутною агітацією проти Ради, підняли крик, мовляв, не треба двох рад, коли вже є одна „Народова“. Щоб не викликати згіршення на поважному зібранні, президія Ради погодилася допустити до слова представника поляків Суського, якого аргументи доручено збивати богословови Олексі Заклинському.

Поки Суські воював фразами про „рівність і братерство“ обох народів, Заклинський сяк-так виказував хитрість і нещирість польської політики, але коли Суські не видержав й заговорив про відбудову Польщі в межах з перед 1772. року, на салі закипіло. Серед окликів: „Ми не хочемо вже ніколи належати до Польщі!“ бачив себе Суські примушеним, покинути зібрання, разом з своїми однодумцями.

По виході поляків, пішли вже дальші наради спокійно. На кінець вибрано 30 постійних членів Головної Ради, на голову якої, рішено запросити владику Яхимовича. В парі з рішенням про видання відозви до українського

народу, винесено й таку, дуже, як на ті часи, характеристичну постанову — говорити тільки по українськи.

На черговому засіданні Ради, що відбулося вже під головуванням Яхимовича, вибрано статутову комісію, якій крім цього доручено уложення відозви до українського народу та налагодження справ видавання українського часопису.

Будьмо Народом!

Вирішена на тайному засіданні Ради з дня 10. травня відозва „до руского народу“, дуже характеристична і, вона сама, могла б переконати й підбадьорити не одного слабодуха.

Повідомляючи народ про цісарський, конституційний патент з дня 25. березня й пояснивши його вагу для українського народу, відозва говорить:

„Ми русини галицькі належимо до великого руского народу, що одним говорить язиком і 15 мільонів виносить, з котрого півтретя мільона землю галицьку замешкує. Той нарід був колись самодільний, рівнявся в славі найможнішим народам в Європі, мав свій письменний язик, свої власні устави, своїх власних князів, одним словом: був в добрім битю, заможним і сильним. Через неприязнї судьби і різні політичні нещастя, розпався поволи той великій нарід, стратив свою самодільність, своїх князів і прийшов під чуже панованя. Такі нещастя, склонили, з часом, много

можних панів відступити від руского обрядку отець своїх, а з ним виречися мови рускої і опустити свій нарід; хоть тая зміна обрядку, народности перемінити не могла, і кров руска в жилах їх плинути не перестала. Нарід тим способом оставлений і щораз більше ослаблений, зістав завислим від довольности чужої, а все понижений, зачав во всім лишатися і до тої прийшов недолі, що соромом було русином називатися“...

Але тепер, коли сонце свободи засвітило над всіми, блищими й дальшими народами, „пробудився уже і наш лев рускій і красну нам ворожить пришлість. Встаньте братя, але не до звади й незгоди!... Будьмо тим, чим бити можемо і повиннісьмо, будьмо Народом!“

Перша українська політична програма.

„Перепоєні тим почуванням національности, — читаємо в продовженні відозви, — і в цьому наміренні ми зібралися, й будемо працювати в такий спосіб:

1. Першим нашим завданням буде збрігти віру й поставити наш обряд і права наших священиків і церкви на рівні з правами інших обрядів.

2. Розвивати і цідіймати нашу національність в усіх напрямках: досконаленням нашої мови, заведенням її в школах вищих і нижчих, видаванням часописів, удержуванням звязків так з нашими як і з чужими письменниками, що належать до славянського племені, по-

ширенням добрих та корисних книжок, в українській мові, та усильним змаганням завести нашу мову в усіх публичних урядах і т. д.

3. Будемо берегти наших конституційних прав, пізнавати потреби нашого народу й шукати способів на поправу його життя, на конституційному шляху, а наші права постійно й неугнуто боронити перед всякою напастю й обидою...

А все це, самозрозуміло в тогочасних умовах нашого життя, проходитиме на основі „незломної вірності нашому цісареві й королеви... в тому сильному переконанні, що під сильною охороною Австрії, можуть скріпитися й розвинути наші права й національність.“

„При тому робимо вас уважними, що так, як з одного боку буде нашим святим обовязком мужно й неугнуто обороняти наші права й національність перед усіми домашніми й чужинецькими зазіханнями, так з другого боку, сам Бог і право людськості наказує, щоби ми супроти тих, що поруч нас також за своє право й національність побиваються, ніякої ненависти в серцях не мали, але як щирі сусіди одної землі, в згоді та єдності жили...“

Відозву підписали: Григорій Яхимович, як предсідник, Михайло Куземський та Іван Борисикевич, як заступники й Михайло Малиновський і Теодор Леонтович, як секретарі. На п'ятох членів президії Ради було трьох духовників й двох світських. Один з них

Іван Борисикевич підписав під своїм назвищем титул „письменник“.

„Руский Собор“.

Невдачна спроба розбиття „Руської Народної Ради“ та спровадження її на шляхи польської сепаратистичної політики, примусила поляків до рішучого протиділання. Тоді то на політичному обрії виринає чудернацька група польських патріотів, що з титулу свого ренегатства, назвали себе українцями й взяли „репрезентувати“ українських народ. Були це нащадки колись український, але тепер уже цілковито опольщених родів, як Кузина, Стецький, Шумлянський, Голєєвський, Дідушицький, а їх речником став „теж українець“ Каспер Ценглевич. Вони то, в प्रतिвагу „Руської Ради“ заклали собі „Руский Собор.“ На першому його засіданні дня 15 червня виголосив згаданий вже ренегат Юліян Горошкевич промову, якої суть зясувалися в облудних закликах до „братерства й згоди“, рівнозначної, в тих умовах, з політичним самогубством української нації: „Українці, поляки, вірмени(!) й жиди повинні злитися в одну масу, рука в руку стати проти уряду й короля і в такій могутості підтримувати свої домагання... Впала Польща через гноблення совісти й свобод Русі, впаде українська справа, коли неприхильно й вороже стане супроти природженої(!) національності...“

На щастя, поза ренегатами з діда пра-діда, нікого ці облудні заклики не приваблювали. Повага осідку Руської Ради, яким була святоюрська гора, не пройшла тут без значіння. Національно неосвідомлений і відсталый загаль українців на провінції, приймав універсали Ради, підписувані церковними достойниками, як конститорські обіжники й розпорядження. Це мало свою добру сторону, бо в часах, коли національна карність щойно народжувалася, заступила її карність провінціонального духовенства супроти своєї безпосередньої влади.

Органом Руского Собору“ став друкований кирилицею й латинкою „Дневник Руский“, якого появилася 9 чисел (30. VIII. —25. X. 1848) під редакцією, на жаль, одного з членів „руської трійці“ — Івана Вагилевича. Той нещасний чоловік, якому було даним блищати світочем українського відродження в Галичині, заманений фразами про польсько-українське „братерство“ та може й грішми (йому обіцяли м. и. 600 ринських досмертної платні, на випадок, якби „Дневник“ провалився) кинув свої душпастирські обовязки, „наплював“ не тільки на консисторію (згодом перейшов на протестантизм) але й на свою добру славу й пішов вислугуватися полякам, які відтак дозволили йому померти у крайній нужді (1866. р.).

Зарання галицької преси.

Перша думка видавати український часопис для Галичини, виринула ще в 1842 році як противага москвофільським стремлінням інтелігентних кругів серед українського громадянства. Газету мав видавати брат Якова Головацького Іван, тоді студент медицини і він, як дуже талановитий і освічений чоловік, взявся розроблювати її програму.

Газета мала бути „питома народна малоруська чи русинська“, видавана чистою, українською мовою й стояти на становищі самостійности й окремішности мови й національности народу Галичини й усеї „Малої Русі“. Мала виходити у Відні, як осередку австрійських славян, але мала друкуватися латинськими черенками... й правописом, „яким буде найкраще“.

На жаль, впливи народжуючогося тоді москвофільства були настільки сильні, що по трьох роках заходів й підготувань, Іван Головацький закинув кінець-кінців й думку про неї.

Майже рівночасно з Головацьким продумував над українським, в даному випадку, духовним, часописом Йосиф Левицький. В 1843 році вніс він навіть прозьбу про дозвіл на видавання „Бібліотеки бесід духовних“, до чого поставився перемиський ординаріят дуже прихильно. Вороже до справи віднісся львівський митрополит Михайло Левицький. Він теж найшов способи й дороги, щоби придавити саму ідею видавництва в зародку. Рівночасно гово-

рилося в тодішніх освічених кругах про ще якийсь часопис, який мав виходити у Львові, заходами Тустановського й Тарновецького.

В 1847 р. продумував над часописом не існуючої ще тоді „Руської Матиці“ Гуркевич, який заходився над приєднанням співробітників. Редактором того часопису мав бути о. М. Малиновський.

Перед 1848 р. диспутували над можливостями видавання часопису Семаш, Павенцький та львівський парох крил. Іван Жуковський. На жаль ініціатори не могли дійти до згоди на точці погляду про мову, якою має видаватися часопис. Коли Жуковський боронив мови Шашкевича й „Марусі“ Квітки-Основ'яненка, Куземський був – за мовою біблії, видаваної в Перемишлі а Семаш просто за старославянською мовою церковних требників... На тому й розбилася вся справа.

Тому то слушно писав про наші тогочасні невдачні зусилля, в ділянці створення преси, Яків Головацький:

„Горстка людей, словінці, дальматинці, лужицькі серби, словаки, видають часописи, а три мільйони українців не може виказатися нічим, що вказувало б на їх літературне життя. Навіть нидіючі в музультманському ярмі болгари, дають познаки своєї духової праці, а українці під Австрією живуть без літератури, часопису, без національного виховання, без шкіл, як варвари“.

Не без впливу докорів Якова Головацького, взялася підготовляти ґрунт під періодичне видавництво львівська Ставропігія, і то вже в перших днях січня 1848 року, коли на революцію й конституційні свободи щойно заносилося. Дня 3 лютого, повідомив владика Яхимович губернатора Стадіона не тільки про замір видавання часопису, але й про його програму. Стадіон не віднісся вороже до часопису, але заявив, що його видавці мусять зложити, вимагану тогочасними законами, кавцію. Яхимович, що був душею тогочасного культурно-національного руху, повідомив про замір видавання часопису митрополита Левицького й просив дозволу обняти його редакцію митрополитому канцлерови о. Юліянови Величковському. Біля часопису заходилися тоді, крім Яхимовича, губерніяльний секретар-українець Хоминський, фіскальний ад'юнкт Вінцковський, радник магістрату Киричинський, власник цукорні Товарницький та інші. Ідея часопису впала на добрий ґрунт, нею захопився край. Багато священиків почало збирати гроші на видавничий фонд та редакційні матеряли. Придумано вже заголовок „Пчела Руська“ але з редактором вийшла морока. Митрополит не дав дозволу на це своєму канцлерови, але на його місце поставив пароха св. миколаївської церкви о. Геровського. Що в умовах того часу, про недуховного редактора, не було й мови, самозрозуміло з огляду на роллю, яку в нашому культурно-національному відродженні грало духовенство та його єрархія.

Був одначе один чоловік серед „цивільних“, якому не відмовляли потрібного авторитету ні духовенство ні загал громадянства. Це був Денис Зубрицький, автор багатьох цінних історичних праць, але ряний москвофіл, що хоч насилу вчився російської мови, на українську мову дивився як на діалект і вживання її в пресі й літературі вважав „несотвореною“ диковиною.

По довгих ваганнях і застереженнях; Зубрицький згодився стати редактором „русского журнала на нашем діалектѣ“, але тільки на протяг шести місяців, поки не знайдеться який молодший редактор. Старий, завзятий москвофіл, зрозумів тоді, що видавання українського часопису може бути початком „нової епохи для нашого народу, щоби ми дали знак, що ще живемо“...

„Галицкая Пчела.“

Дня 1. березня 1848. р. подала Ставропігія до губернії просьбу такого змісту:

Греко-католицький, Ставропігійський Інститут, має одну з найстарших печатень, з якої вийшли майже всі церковні книжки, що є в Галичині, молитовники, шкільні книжки й научні праці в українській і старославянській мові. Інститут удержує, в міру своїх засобів, власну школу для науки руської мови, а згідно з своїми статутами, має як найуспішніше працювати над піднесенням народньої освіти. Маючи це на увазі, Інститут задумує присту-

пити до видавання тижневника в українській мові, з власних фондів покрити вступні видатки, а далші засоби на удержання часопису роздобути з передплати... Часопис матиме два головні відділи: 1. Національно - економічний, в якому подаватимуться найновіщі та найдоцільніщі досвіди та відкриття на полі продукції у всіх її галузях, наскільки український народ в Галичині ними цікавиться; 2. Популярно-навчаючий, в якому ходитиме про — моральне виховання народу через подавання популярних нарисів з історії, географії, статистики, етнографії, природи, гігієни і т. п.; про освідомлювання народу в найновіщих подіях хвилі та нарисах з ділянки мистецтва й літератури, призначених для більш освічених українців, щоби дати картину їх культурного розвитку. Будуть там й оцінки українських творів, граматичні розвідки, оповістки і т. п. Для розради поміщуватимуться пісні, перекази, казки й т. п.

Дня 15. березня 1848. прийшов з губернії дозвіл на часопис, а Зубрицький кинувся до горячкової праці над приеднанням співробітників, яким лишав свобідну руку в доборі тем і матерялів, „тількиб політика й сварлива полеміка осталася поза межами їхнього зацікавлення“.

В розгарі приготувань, заскочила редакцію ненародженого ще часопису революція...

„Зоря Галицкая“.

Дозвіл на перший український часопис дещо опізнився. Занім приступлено до його видавання, впала під подихом Полумяної Весни цензура, прийшла свобода преси і тепер приходилося українцям примінити свою видавничу програму до нових умов.

На місце літературно-навчаючої „Пчоли“ поставлено тоді часопис з політичною закраскою „Галицкую Зорю“...

Перше число того часопису появилось 15 травня 1848 р. протягом якого вийшло тих чисел 33. Скромно навіть як на початок, коли візьмемо під увагу оживлений видавничий рух, який розвинули тоді наші найблищі сусіди. Редактором часопису став, з рамени Ставропігії, яка патрувала підприємству, молодий тоді й енергичний правник Антін Павенцький, що у вступній статі першого числа часопису виложив усю його програму. Згідно з цією програмою, мала „Галицкая Зоря“ приносити українському народови Галичини відомости про те, що їх цікавило як громадян і патріотів, а в першу чергу про діяльність Ради, позатим розвідки й розмови про національно-політичне життя, про історію й географію рідного краю, про наше становище в державі та наше відношення до інших народів.

Тіраж перших чисел часопису був, як на ті часи, дуже великий, бо доходив до 4000 примірників, з чого 2100 припадало на львів-

ську дієцезію, 1200 на перемиську а 250 на Буковину. Протягом кількох перших місяців здобув часопис понад півтори тисячі передплатників.

Було це доказом, що часопис, який віддаючися на услуги народу рішив, „ніколи не минатися з правдою“, був справді достроєний до потреб хвилі та рівеня політично-національної свідомости українського загалу.

Тому й не можна дивуватися заїлости, з якою кинулися на „Галицьку Зорю“ наші політичні противники, що недавно іще витратили стількі енергії на деклямацію про „братерство, рівність“ і т. п. причандали політичної провокації. Вслід за брехливими фразами, посипалися тепер з їхніх уст на голови українських провідників—лайки, образи, видумки про російські рублі, про замір українців повторити криваву лазню, яку справили своїм панам їх земляки-мазури в 1846 році, тут і там одержали визначніщі українці, а між ними й редакція „Зорі Галицької“ формальні присуди смерті.

Все те одначе не викликало ніякого вражіння, хоча тими, що дихали на наше відродження скаженою заїлістю, були не так з дідапрадіда поляки, як яничари-ренегати.

Gente Rutheni...

Це є дуже характеристичне, що майже весь політичний і видавничий польський рух того часу держався силами ренегатів.

Редактором часописів „Газета Львовська“ і „Розмаїтосці“ був у 30-их рр. м. в. професор

польської літератури на львівському університеті, син священика—Микола Михалевич. Редактором „Постемпу“ в 1848. р. й автором скандального пасквілю-повісти „Свенти Юр“ був Іван Захаріясевич з Радимна, що перед смертю казав себе поховати після греко-католицького обряду... Редактором україножерного „Дзєнніка Народового“ був Лев Корецький, теж син українського священика, що з заїлістю скаженої собаки кидався на український народ і його визвольні змагання, а в парі з тим публично признався до... української національності й греко-католицького обряду. Власником і керманичем „Газети Народової“ був Іван Добрянський, що з титулу свого українського походження був непримиримим ворогом усього, що українське. Усі вони, усі ті найвидніші типи ренегатів і запродавців визнавали релігію, яка найшла свій вираз в політичній програмі такого Плятона Костецького, мовляв „українець може бути уніятю, вільно йому, коли ніхто не чує навіть говорити по українськи, але думати й відчувати він може тільки як поляк, бо хоч він є українського роду, але польської національності“.

Чеська весна.

В противенстві до поляків, яких мартові події 1848. кинули в гарячку імпералістичної-непочитальности, чехи станули в обличчу подій на зовсім відмінному становищі. Загрожєні

маревом германізації, в якій би то не було формі, вони станули на точці самозбереження своєї національності, шляхом найхитрішого примінення себе до нових умов.

Чеський „Народній Комітет“ утворився на платформі оборони цілоти Австрії, при співучасті чеських німців і не тільки прийняв чорно-жовті прапори за власні, але на своєму чолі поставив гр. Рудольфа Стадіона, що як його брат Франц в Галичині, був губернатором Чехії. Забезпечившись прихильністю уряду й опікою його губернатора, хитрі чехи створили собі державу в державі, правительством в правительстві, яким кермував відомий уеський історик Паляцкі. Небаром одначе чеські німці побачили себе примушеними виступити зі спільного комітету й закласти власний, що станув на становищі франкфуртського рішення про прилучення Австрії (без Угорщини) до Німеччини. Чехи спротивилися виборам послів до франкфуртського парламенту але не тому, що це не йшло по лінії чеської політики, але тому, що воно... суперечило інтересам Австрії. На тій точці прийшло врешті до явної ворожнечі й боротьби поміж німцями й чехами. Коли одні почали грозити чехам „мечем“, другі відповіли, що для оборони своїх переконань вживуть „ціпів“.

В огні боротьби з німцями, повстає в Чехах товариство „Славянська Липа“, що обіймає своїми філіями цілий край, тоді як радикальна, академічна й реміснична молодь тво-

рить товариства „Сворность“, що в противенстві до розважних політиків-опортуністів стає під національним, чеським прапором.

Надто жива й інтензивна діяльність чехів, що про людське око прикидалися ряними австрофілами а в тіні чорно-жовтого прапору робили свою національну роботу, примусила віденський уряд до репресій, які почалися з відкликання Стадіона й іменування губернатора гр. Льва Туна. Чехи притиснуті до муру кинулися знову на льояльність й використовуючи втечу цісаря з Відня до Інсбруку, вислали туди представників народнього комітету й міста Праги з чолобитнями й заявами привязання до престолу.

В вічній небезпеці перед німецьким заливом, побачили чехи одинокий рятунок в тісному зєдиненні з рештою Славянщини і не де инде а в Празі зродилася ідея всеславянського зїзду, що мавби послужити опорою для політики самозбереження, окруженого з усіх боків німецьким морем чеського острова.

Словянський Зїзд.

Дня 1-го травня 1848 р. появилася в Празі відозва, що, починаючися словами: „Словяне! Браття!“, закликала представників усіх словянських народів в Австрії на всесловянський зїзд, якого речинець назначено на день 31-го травня тогож року.

Відозва, що була радше криком чеського переляку перед германізаційними затїями зібра-

них у Франкфурті німців, кінчилася словами, мовляв: „наспіла пора, щоби й ми словяне, спільно порозумілися й поєднали наші уми“.

Запросини на зїзд відчитано на одному з чергових засідань Головної Руської Ради, яка вирішила вислати до Праги своїх представників в особах заступника Голови Ради Івана Борисикевича, перемиського крилошанина Григорія Гинилевича й укінченого богослова Олекси Заклинського. Рада не мала надто великих ілюзій що до практичної вартости свого учасництва в зїзді; занадто добре знала про становище польських „братів“, та про їх впливи на других словян. Але все ж таки своїх представників вислала на те тільки, щоби тоді як „наш народ руський другим словянським народам мало є знаний і досі від чужосторонніх то за часть польського, то за часть російського народа неправо уважаний“, вони мали змогу підчеркнути нашу окремішність і змагання до самостійности „аби від несприятючих руській справі, котрі на той собор з Галиції мали їхати, инакше не булисьмо виставлені, як того правда вимагає“.

Дня 31-го травня зібралося в Празі 340 представників австрійської словянщини, при чому з самої Галичини приїхало аж 61 делегатів.

Наради зїзду почалися дня 2-го червня торжественним богослуженням при вівтарі св. Кирила й Методія, на якому відомий чеський письменник о. Штульц виголосив патріотичну

проповідь. Після богослуження перейшли учасники до салі нарад на Софійському острові, з якого маяли в сонці прапори всіх словянських народів, репрезентованих на зїзді. Почесну сторожу удержувало 600 членів „Сворності“ в одностроях.

Предсідником обрано чеського історика Паляцкого, його заступником поляка кн. Юрія Любомирського. Поміж інавгураційними промовцями забрав голос й український представник Борисикевич.

Борисикевич говорив м. и, що хоч досі не було українців навіть на папері, але вони розбуджені під подихом світової революції до нового життя, на рівні з іншими словянськими народами домагаються права на самоозначення й від решти „братів-словян“ жадають повної запоруки своєї повної самостійности й свободи.

Зїзд поділився на секції, при чому третю секцію утворили поляки й українці під проводом польського письменника Лібельта. Ця власне секція вплинула на зміну первісної, уложеної чехами програми зїзду, яка зясовувалася в трьох основних точках:

- 1) очеркнення всесловянської федерації;
- 2) вислання до цісаря адреси з домаганням австрійських словян і 3) видання маніфесту до народів Європи про щіли, засоби й вагу словянщини в крузі європейських народів.

Для виконання наміченої програми устанвлено комісії, з яких найскорше упоралася

зі своїм завданням комісія для зложення маніфесту до народів Європи. Написали його Лібельт і Паляцкі. Самозрозуміло, що в атмосфері всесловянського братання, вжито в цьому маніфесті багато шумних фраз про волю й братерство, але найвиразніше підчеркнуто в маніфесті „злочин“, доконаний розборами на польському народі, який треба як найскорше направити. Про українців маніфест, очевидно, не згадує. Трудно, зрештою дивуватися цьому. Великий вплив, який мали поляки в президії та комісіях, як також затії ренегатів з „Руського Собору“, яких привезено тут для параліжування заходів легітимованої української репрезентації, зробили своє.

Провідник делегації ренегатів Кастер Ценглевіч, підпертий усіми силами й впливами польської делегації, станув на становищі нерозривного звязку українських інтересів з польськими й це переважило справу на нашу некористь.

Зрештою, трудно сказати, якими шляхами пішли б були українські справи на всесловянському зїзді, коли б він не був примушений обмежити свою працю до одного-одинокого акту, яким був маніфест до народів Європи.

Дальші праці зїзду припинилися насильно кривавими заворушеннями, яких тереном стала Прага в днях 11 і 12-го червня.

Спровоковане „обезпечуючими“ зарядженнями головнокомандуючого генерала гр. Віндїшгреца чеське студенство відбуло дня

11-го червня бурливе, протестуюче віче, яке вислало до Віндішгреца делегацію з домаганням усунення війська й артилерії, готових кинутися кожної хвили на місто й видання студентам 2.000 крісів та 80.000 набоїв. Віндішгрец викинув студентську делегацію за двері, а коли слідуючого дня, в другий день Зелених Свят, рушив улицями Праги демонстраційний похід учасників словянського зїзду, Віндішгрец дався легко спровокувати ворожими собі окликами юрби й кинув на неї військо з багнетами. Полилася кров, юрба розбіглася, але тільки на те, щоби вхопити за зброю й станути на барикадах. Після 1-ої г. полудня почалася вже правильна боротьба на барикадах.

Першою з жертв була жінка Віндішгреца, яка впала нежива від заблуканої кулі у власному помешканні. Її син, що мстючи смерть матері, кинувся з військом на барикади, впав тяжко ранений. Губернатор гр. Тун опинився в руках повстанців, які увязнили його на університеті, як закладника. Цілих два дні не вмовкали стріли, ні одна сторона не думала про капітуляцію. Щойно 14-го червня вдалося спеціально присланій з Відня комісії привести обі воюючі сторони до короткого перемиря. Віндішгрец дався хвилево склонити до уступлення, але під напором війська вхопив знову за зброю, вицофав військо з вузьких вулиць Праги й, уставивши артилерію на горах, окружуючих місто, загрозив Празі оста-

точною загладою. Після страшного артилерійського огню, від якого в кількох точках міста знялися пожежі, ранком дня 17-го червня Прага піддалася. Побідний Віндішгрец проголосив стан облоги.

Учасники словянського зїзду розбіглися на всі боки, куди ноги несли. Велика імпреза розвіялася серед гарматнього диму й повені скороспілих фраз. А все ж таки, хоч українці не досягли впливу навіть на паперовий акт зїздового маніфесту, хоч їх тут здавили поляки й заглушили криком привезених з собою ренегатів, вони не поїхали з Праги в порожні.

Як не як, а все ж таки репрезентована в Празі словянщина довідалася тут, може вперше про існування українців, та їх визвольні змагання. З другого боку, українські представники пізнали в Празі й навчилися дечого.

Такий прим. о. Гинилевич, пишучи про свій побут у Празі, жалує, що не приїхало туди більше українців. Не на те, щоби переголосувати своїх противників, але на те, щоби дечого навчитися від чехів. „Я бажав би писав Гинилевич—щоб усі наші, головно ж священники побували в Празі, щоб тут навчилися шанувати й любити свою народність, як тут люблять і шанують свою народність інші словяне“.

І в тому тільки зясовується користь нашої участі у всесловянському зїзді.

Перші вибори.

Дня 16-го травня подався австрійський уряд під напором революції й відкликавши конституційний закон з 25. квітня, проголосив дня 5. червня тимчасову виборчу ординацію; після останньої право вибиральности мав кожен, хто скінчив 24 рік життя; загальне число послів до віденського „Райхстагу“ означено на 363 в тому з самої Галичини — 96 а з Буковини—8.

Як тільки вістка про розписання виборів дійшла до нашого краю, заметушилися політичні езекутиви— українська Головна Рада й польська Рада Народова.

Українське село, довідавшись, що прийшла пора, коли йому буде можна публично заговорити про свої доцьогочасні кривди й потреби, кинулося до виборів з самозрозумілим запалом. І хоч немало було клопоту з підшукуванням відповідних кандидатів, то в одному напрямі не було тут хитань: виборчі інтриги й апетити поляків зустрілися в українському селі з рішучим відпором. На 37 українців вибраних з Галичини й Буковини було 26 селян, решту теорили священики й урядники. З галицьких послів знаємо таких, як: Андрушак Гриць — селянин з Скільщини, о. Блонський Кирило—з Яблонова, Динець Осип—селянин з Сокаля, Дзіваковський Андрій—з Жидачева, Федорович Іван—з Тернополя, Гой Степан—сел. з Заліщик, о. Гнидковський Михайло—з

Войнилова, Гарматій Василь—сел. з Микулинєць, о. Ганкевич Михайло з Радехова, Григорук Осип—сел. з Делятина, о. Яхимович Григорій—владика перемиський, Капушак Іван—сел. з Солотвини, Козак Панько—селянин з Жовкви, Круховський Іван—сел. з Городенки, Лєсюк Степан—сел. з Коломиї, о. Левицький Григорій—з Золочева, о. Ломницький Іван—з Турки, Ничипорук Гриць—сел. з Снятина, Петришин Гриць—сел. з Тисьмениці, Посацький Кость—дияк з Рожнятова, Прокочись Евстах—гімн. учитель, Ришко Іван—сел. з Винник, о. Шашкевич Григорій—з Монастириськ.

Перший парламент.

В історіюбіографії 1848 року втерлася анекдота, яка найшла свій відгомін навіть в легкій белетристиці так українській, як і чужій, мовляв до першого австрійського парламенту вислала галицька Україна цілу низку анальфаветів й неотесів, що крім доброго гумору не викликали серед віденців иншого вражіння. До нині оповідається про те, як то галицькі послы прали онучі біля шенбрунського водограю, яке вражіння викликали на віденській публиці їхні косматі гуні й т. п. й не завважається, що творцями тих анекдот були в першу чергу наші політичні противники, які мали особливий інтерес в осмішенні нашої першої парламентарної репрезентації.

А тимчасом, поза самозрозумілою екзотикою, якою на віденському бруку несло від

наших селянських послів, послі ці заслужили собі в нас краще місце, аніж у кривому зеркалі пародії й анекдоти. Перш за все ті, що своїм вродженим таланом і хлопським розумом вибилися на чоло нашої репрезентації.

Справа знесення панщини.

Дня 12-го липня відбулося святочне відкриття австрійського парламента. Три дні згодом виступив наймолодший віком посол Ян Кудліх зі Шлеська з внесенням такого змісту:

„Світлий Збір рішить: від тепер будуть усякі відношення підданства, разом з усіми, звязаними з підданством законами й обовязками знесені; застерігається одначе, чи і під якими умовами має наступити викуп тих прав“.

Внесення Кудліха прийнято в основі одностолосно, а дискусію над ним визначено на третій день після його поставлення.

Дискусія.

Послі народу, яким справа підданства найбільше далася в знаки, представники селянства галицької землі, не забули тоді язиків у роті й хоч як це їм тяжко, з огляду на обовязуючу в парламента німецьку мову, доводилося, сказала своє рішуче слово в тій матерії.

Першим з українців промовляв селянин Го й з Заліщиччини і він говорив по українськи, проти чого протестували німці, але в його обороні станули чехи.

Гой заявився проти викупу, якого домагалися польські дідичі, а крім того домагався від дідичів звороту загарбаних ними селянських ґрунтів та переведення комасації.

Проти викупу говорив теж посол Боднар з Радовець на Буковині завважуючи, що буковинські дідичі, згідно з йосифинським патентом, мали право до 12 днів панщини, але вони зуміли дотягти їх до 150 днів у році. „Ми—говорив Боднар—не обов'язані їм за те доплачувати. Ми заплатили уже за це своєю гіркою працею“. Але найбільше вражіння викликала в парламенті полум'яна й річева промова селянина з Ляховець Івана Капущак.

Іван Капущак.

Іван Капущак селянин і дяк села Ляховець у Станиславівщині (род. 1807 р. помер 1852) приїхав до Відня в гарному білому сідраці з тонкого старшинського сукна, вишитого гарно шовком і в суконних шараварах, випущених в елегантні кордованові чоботи. Як вислужений жовняр розумів і доволі добре говорив по німецьки. Зразу держався наших посплів, але його демократичний світогляд і буйний темперамент, скоро заставив його зірвати з групою галицьких опортуністів, що побачили себе примушеними „держатися державної клямки“ й увійшовши в гурток віденських студентів стався ультралібералом й гарячим приклонником німецьких демократів, що йшли рук в руку з поляками тоді, як решта наших пос

лів ішла з чехами й урядом. Переміну свого світогляду зазначив Капушак навіть зміною свого зверхнього вигляду. Закинувши народній одяг, у якому приїхав до Відня, одягся Капушак у калябрійський капелюх й однострій віденського легіонера. Так одягнутий, з шаблею при боці вернув до дому, де позаводив нові порядки, впроваджуючи до свого селянського харчу—каву, в якій засмакував у Відні.

Що з ним сталося згодом, невідомо; з місцевих парохіяльних актів знаємо тільки, що тричі женився. Промова Капушака, виголошена в парламенті підчас дебати над знесенням підданства вказує, що новонароджений український парламентаризм мав у ньому небуденну силу, яка одначе заниділа й змарнувалася серед пізнішого запустіння, що послідувало на зміну Полум'яній Весні..

„Високий Сейме!“

—говорив Іван Капушак ломаною, але загально зрозумілою німеччиною.

„Хочу говорити про відшкодування в Галичині й на Шлеську. Вічна справедливість вимагає, щоби кожен, що віддає щось проти своєї волі, дістав за те відшкодування. Але вона також вимагає, щоби кожен, що чимсь безправно користується, дав відшкодування за це безправне користування. В якому положенні наші дідичі в Галичині, побачимо хоч би з цього. Дідичі мали, по закону, домагатися від нас панщини. За ними був закон. Але чи вони

задоволялися тим, що давав їм закон? Ні, ще раз ні! Коли ми замість 100 днів, мусіли працювати на пана 300 днів, коли ми мусіли працювати по три, чотири дні або й цілий тиждень, а дідич числив нам тиждень за один законний день, то прошу вас, мої панове—хто тут має платити відшкодування?—ми чи вони? Так, але кажуть, що дідич поведився з своїми підданими ...ласкаво. Це правда! Але гірка була ця „ласка“. Бо коли селянин напруцювався цілий тиждень, то в неділю чи свято мав від пана трактамент: селянина заковували в кайдани, замикали в стайні, щоби в понеділок... не спізнився до роботи. І за це треба дідичам заплатити відшкодування?

Далі кажуть: „шляхтич людяний“. Це теж правда, бо він додавав стомленому й збитому панщизнякові охоти до дальшої праці нагаями. А коли селянин жалівся, що має слабу худобу й не може виїхати на панське, то пан дідич кричав: „Запряжи себе й жінку!“ або: „Циркуле, вигони його! Я дідич, я маю гроші, я відповім і заплачу за все!“

Ще інші говорять: „Домінії охороняють селян, їх права і їхню власність!“ Це теж правда! Але ж ті самі домінії забрали в цього останній шматок поля, а в того останній кусень пасовиська! Чи й за те їм тепер доведеться заплатити?

Кажуть також: „Дідичі подарували селянам панщину“. Та який же це дарунок, коли за нього треба дати відшкодування? А коли ж

то стався цей дарунок? Чи може в 1846 році? Чи цього року в січні? Чи 8-го або 9-го березня? Ні! Аж 17 квітня, коли сини німецького народу пожертвували своїм життям за наші права і свободу! Не панам ми маємо дякувати за „дарунок“, але німецькій молоді, що м. ин. і їх заставила податися перед духом часу! Панський дар прийшов за пізно! Є нас тут сотня селян на доказ, як то нас вважали не за людей, не за підданих, але за робучі панщизняні машини, за невільників, за найнижчу верству людей! На триста кроків від панської палати ми мусіли зіймати шапку; а коли нещасний селянин мав справу до пана, то мусів всунути панському жидові „куку в руку“, бо пан не бажав собі говорити особисто з селянином!

Коли селянин йшов по сходах панської палати, то йому кричали: „останься на подвір'ї, бо забрудиш сходи, бо ти смердиш, а пан не може стерпіти хлопського поту“...

Батоги й канчуки, що окручувалися довкола наших голів і нашого спрацьованого тіла, це хай їм буде пам'яткою по нас, хай це для них буде наше відшкодування!“

Вражіння.

Промову Капуцака переривали раз-у-раз оплески, а коли він скінчив, буря френетичних оплесків потрясла парламентом. Плескав цілий парламент за виїмкою поляків. „Ніяка промова — говорить один з сучасників — підчас довгої

дебати над знесенням панщини й відшкодуванням не викликала такого могутнього вражіння, як ці слова простого, галицького селянина. Від першого до останнього слова тут не було пустої балачки, а тільки правда, мужеський гнів: обурення й ненависть мільонів виривалися з кожного речення“...

Дідичі й вулична демагогія.

В адресі галицької революційної Польонії до престолу з дня 18 березня 1848 р. був між іншими уступ, в якому чорне на білому поставлено домагання... скасування панщини, „бо галицькі дідичі хочуть подарувати своїм підданим“ їх панщизняні повинності. Виглядало це так, наче галицькі дідичі ні з цього ні з того послушали голосу розбурханої мартовими подіями совісти й тою дорогою захотіли змити з себе чорну пляму, якою без усякого сумніву була панщина. Тимчасом адресу до престолу не уклали дідичі, а львівські революціонери-демагогі, що, бажаючи позискати для своїх цілей народ, рішили „дарувати“ селянам те, чого не мали, бо справжні дідичі про ніякий дарунок для своїх підданих не думали й дуже завзято боронилися проти нього ногами й руками. Це одначе не перешкодило польським історикам 1848 р. видумувати цілі легенди про польську великодушність і лібералізм. Справжнім творцем ідеї про знесення панщини та її консеквентним виконавцем

став під впливом революції, сам австрійський уряд, який, бачучи до чого йде в Галичині, предложив цісареві Фердинандові до підпису патент „про знесення всякої роботизни й інших підданчих повинностей в Галичині“. Патент підписано 16-го квітня, а в днях 23 і 24-го того ж місяця, на сам Великдень, проголошено його народові.

Цісарський патент про знесення панщини не був нічим новим, а тим паче революційним, коли зрівняємо його з пляном знесення панщини, придуманим ще цісарем Йосифом II. в 1785 році. Плян геніяльного реформатора на престолі примінено тут тільки до новоутворених умов, а в дечому навіть обрізано крила його справді великодушного лібералізму. Вистане завважити, що всупереч первісним замірам, „покривдження“ дідичам признано відшкодування, що хоч не під силу селянам, давало панам повну рекомпенсату й краще оплачувалося, як сама панщина, що так чи инакше не мала вже найменчих виглядів удержатися. Австрійський уряд, касуючи панщину й числючи з того титулу на всенародню вдячність, упік при цьому огні дві печені відразу—заспокоїв селянство й не скривдив дідичів, хоча так вони як і польські революціонери-демагоги, що збиралися „дарувати“ панщину, були заскочені маневром уряду й вважали його наглядною спробою перечеркнення своїх повстанчих плянів. Так, впрочім, дивився на свій

крок і австрійський уряд, що в парі з циркулярем про знесення панщини опрацював принагідну промову для тих урядовців, які проголошуватимуть циркуляр.

Джерело галицького австрофільства.

„За той дар—слова промови—которий тільки ласці єго величества найяснішого цісаря увдячувати маєте, бо пани дідичі за свою страту винагороджене од ряду отримують, маєте єго величеству найяснішому цісареві слюбувати, що в вашей вірности ко ним кріпко і непоколиблено зістанете і жадними представленнями од прихильности для них не дасте ся відпровадити, що розпорядженням і розказам їх рядів, а іменно уряду циркулярного, тільки добро ваше і цілого краю, опіку прав ваших і панів дідичних і всіх мешканців мающих на ціли, охочо будетеся поведовати і т.д. На остаток... що ни тільки ви сами од кожного заколоченія спокою, кожного якого будь загроженія або ще ушкожденія чужої власности і особистого безпеченства будете ся втримувати, але навет вспільне з вашов домініов сильно ділати будете, аби і нікто інший таких ганебних чинів не позваляв си; що про тое о кождім, кто такого чину допустится, або вас до того побуджувати або яким будь способом наводити схоче, в сей час вашей зверхности доставите, але під суровов каров стеречи ся

будете, аби до него ся не поривати і з ним ся зле не обходити“...

Маневр уряду був одним з найзручніших в цілій серії його політичних прийомів і заходів. Так освітлене й озарене ореолом цесарської ласки скасування панщини, не дало довго ждати на свої спасенні, для австрійського уряду, наслідки. В кров українського селянства Галичини вщеплено мікроб беззастережного австрофільства, що, протривавши десятиліття, дав себе відчутти навіть в полу-мяні дні 1918 року, коли вже не було Австрії, але ще жило й не хотіло вмирати галицьке австрофільство...

По всіх дорогах і роздоріжжях нашого краю вирости тоді, до нині зберігані й шановані, „хрести свободи“, що позначили один з найсвітліших моментів нашого історичного життя. Панщину, яку в усіх коронних крayah Австрії знесено в наслідок соймової ухвали з дня 7-го вересня 1848 р. без викупу, викупило собі в дідичів галицьке селянство дорогою індемнізаціі, але це нічим не затьмаило його щастя і вдячності для австрійського уряду...

Червоні маки вянуть.

Після перших революційних зривів, які громовим відгомоном відбилися об мури цесарського Бургу у Відні й примусили двірську камарилію до здачі, цесар не почуваючи себе безпечним навіть у „місті феаків“, утік до Інс-

бруку. Не було його на отворенні першого австрійського парламенту й це заставило послів домагатися його повороту до столиці.

„Нині—говорив посол Клявді—не пора на благання біля стіп престолу, окруженого камарилею! Нині мусимо стати перед нашим цісарем, якого любимо й не просити, але домагатися, його повороту в імені права, мусимо жадати цього в імені вольного народу!“

Не помогли вияснення й напучування переляканої такою рішучістю, бюрократії, якій не вміщалося в голові таке відношення до цісаря. Дня 30-го липня ухвалив австрійський парламент адресу до цісаря, в якій говорилося м.и., що „народи Австрії домагаються... негайного повороту Вашої Цісарської Милости до столиці“.

Що мав робити нещасний Фердинанд? Принявши парламентарну репрезентацію дуже прихильно вже 12-го серпня вернув разом з родиною до столиці.

„Покликано мене і я з радістю приїхав“ сказав промовцям, які витали його у Штайні, а цілий Відень запалав від ілюмінацій і захопив ходором з радости, що має цісаря в своїх мурах. Страшний для австрійської бюрократії, Виділ Публичного Безпеченства розвязався 25-го серпня сам, червоні маки революції вянuli на очах.

Реакція підіймає голову.

Фельдмаршал Радецкі, висланий на покорення Італії, відносив побіду за побідою. Зай-

няв Медиолян, розбив повстанців під Кустоццою, Можна було вже подумати про остаточне заспокоєння зревольтованої столиці й придушення відосередних зусиль коронних країв.. Привід до виступу реакції найшовся небавом. Уряд, який заспокоюючи голод й безробіття зревольтованого пролетаряту, кинувся до нікому непотрібних і обтяжуюючих державний скарб робіт, рішив, що найвижчий уже час покінчити з цею коштовною забавою. Перш ла все видалено з Відня чужих і жінок, які звертали на себе увагу неморальним поведнням, відтак велику скількість робітників приділено до робіт біля залізничого шляху через Семерінг, вкінці обнижено решті робітників зайнятих у Відні плату.

Останнє зарядження про голошено в суботу дня 10-го серпня при виплаті. В понеділок не станули вже робітники до праці, але уформувавшись в похід, без зброї але з прапорами пішли до міста домагатися відкликання нових заряджень. Депутація робітників, вислана до міністра публичних робіт Шварцера не тільки нічого не зискала, але почула пересторогу, що може діждатися долі паризького пролетаряту.

Юрба робітників зайняла грізну поставу, проти неї виступила народня гвардія і мійська міліція. Понеділок пройшов сяк-так, без проливу крови, але 13-го серпня записався кровавими буквами в історії Відня. Біля двірця північної залізниці прийшло до стрічі робітників

з гвардією і військом, результатом якої з боку робітників впало 18 трупів і 282 ранених, з боку гвардії 4 трупи й 56 ранених.,.

Міністр Шварцер подався до димісії, але це не причинилося до заспокоєння населення. Банкротство добре задуманої, але фатально переведеної позичкової акції банку Свободи, викликало нове заворушення. Пошкодовані банком робітники й дрібні промисловці кинулися на будинок міністерства, а інтервенція студентів, що відперли демонстрантів з під будинку, не зліквідувала вибуху, що зараз таки набрав політичного характеру. Демонструючі робітники зажадали привернення Виділу Публичного Безпеченства тоді, як бюрократія пустила чутку, мовляв студенти намірилися розігнати парламент і міністерство. Це була очевидна провокація уряду, за яку небаром мав відпокутувати міністр гр. Лятур.

Дня 5-го жовтня дістали війська гарнізовані у Відні приказ вимаршу на усмирення Угорщини. Італійські гренадири пішли на залізницю хоча й примушені ескортою кавалерії, але коли прийшла черга на віденських гренадирів, вони збунтувалися.

Дня 6-го жовтня, в якому віденські гренадири мали вимаширувати на Угорщину, кинуто в народ клич — не допустити до вимаршу. Клич приняла за свій не тільки зревольтована юрба робітників, але народня гвардія й академічна легія. Даремне інтервенювали

в гр. Лятура їхні депутації. Уряд або не розумів ситуації, або рішив допустити до вибуху.

Коли віденські гренадирі рушили з казарм, кинувся за ними народ. Частина публіки кинулася на залізничі шини й рознесла їх. Врешті самі гренадирі, дійшовши до „Табор-брікке“ станули й заявили, що далі не підуть. Проти збунтованих вислано генерала Бреду з частиною полку Нассау і стрільцями. Юрба кинулася на звернені проти неї агітати, почалася боротьба. Першим поляг генерал Бреда. Закипіло в цілому Відні, кров потекла уже справжніми потоками. Між іншими юрба вдерлася до міністерства війни, пірвала міністра Лятура й заколовши нещасного реакціонера багнетами, повісила на ліхтарні...

Відень перестав тоді бути містом феаків, його населення змінилося в тисячоголову, кровожадну бестію. Цісар втік з Шенбруну вже 7-го жовтня. До слова прийшов знову покоритель чеської Праги — кн. Віндішгрец...

„Місто феаків“ на барикадах.

Вслід за цісарем, поховалися в мишачі діри всі міністри й речники переляканої бюрократії. Налякалася витвореної ситуації й правиця парламенту, якого оставша лівиця з поляком Смолькою на чолі оголошує себе в перманенції. Вістка про втечу цісаря родить зразу думку про остаточну консеквенцію революції, якою міг бути тільки провізоричний

уряд, але привязаність до престолу занадто всякла в кров і кість віденців, щоби вони зважилися на цей радикальний крок.

Утворилася дивна й незрозуміла для історика ситуація. Цісар втік з обнятої революцією столиці й доручив її якнайрадикальніше успокоєння ген. Віндішгрецови; столиця організувала оборону, поставила барикади, озброєно поспільство, все те проти Віндішгреца але... в обороні „діличного престолу й свободи народів“. Як можна було погодити ті дві суперечні тези в одному реченні? Правда, теоретично їх погоджено, революція подала тут руку випробуваній вірності для престолу, але це не спинило Віндішгреца в поході а віденської революції перед остаточною програною.

Після лихорадних зусиль зревольтованого міста, яке не мало до розпорядимости ані випробуваної й неугнутої армії, ані талановитого вождя, міста, яке не виповіло послушенства цісареві, але ждало ратунку від угорської повстанчої армії, прийшло те, що мусіло прийти — страшна й кривава катастрофа невідхильної здачі.

Дня 30-го жовтня вступили війська Вн-дішгреца до напів зруйнованого Відня. Вулиці були пусті, революції якби не було, і щойно згодом почали вилазити з пивниць і закомарків перелякані віденці й махаючи хусточками до побідних військ, кричати: „Хай живе цісар“!

Упорядковано вулиці, поховано трупів, а хто з революціонерів пережив поразку революції, тому прийшлося стати тепер перед дорозовим судом Віндшгреца.

Віденські революціонери, які не вміли боротися й побіджати, показали тепер, що вміють гарно вмирати. Не один з них, станувши під стінкою, командував воякам, яких чотири кріси були зміряні в його голову і груди..

В решті решт, останній революційний порив нещасного Відня потяг за собою кругло 4.000 жертв. Втрати військ Віндшгреца обчислено на 1.142 вояків і 56 старшини..

По їхніх трупах прийшла до влади реакція не тільки в Відні але й в усіх краях наддунайської держави.

Похорони революції.

Побіда Віндшгреца у Відні й т. зв. „задушні дні“ у Львові, були кривавим епілогом недовговічної „весни народів“. Австрійському парламентові, перенесеному до Кромержа. глухої закутини Моравії, довелося бути майстром церемонії в похоронах революції.

Цей, парламент, загнаний в глухий кут підіймаючої голову реакції, мав вирішити основу для австрійської конституції, але поки праця „конституційного виділу“ довжила, на пленум перемолочувано дрібну актуальщину.

Перш за все, ще у Відні полагоджено справу відшкодування належного панам-дідичам за знесену паньщину, але рішення було

занадто компромісове, щоби задоволити кот-
 русь із сторін. Особисту панщину знесено без
 відшкодування, але предметове звільнення
 ґрунтів від досьогочасних панщизняних тяга-
 рів переведено за відшкодуванням. В резуль-
 таті прийшло до того, що „великодушно“
 звільнені панщизняки купили собі свободу за
 дорогі гроші, хоча при нагоді цієї трансакції
 позискав собі уряд незаслужену вдячність на-
 роду.

Відтак ухвалено 20-мільоновий кредит
 на... війну з Італією. Нова революція у Відні
 й бльокада міста військами Віндішгреца, при-
 мусила парлямент до перенесення нарад до
 Кромерижа й прийяття до відома, що на чолі
 австрійського уряду станув ген. кн. Шварцен-
 берг, права рука Віндішгреца й реакції. Прог-
 рамова промова нового уряду була справжньою
 несподіванкою. На румовищах збомбардованих
 міст, над потоками пролітої крови, говорив
 один з катів революції про... відповідальність
 уряду перед парляментом, про рівноправність
 станів і народів, явність адміністрації й неза-
 лежність судівництва, громадянську автономію
 і т. д.

Здивований парлямент відповів на про-
 мову оплесками, але в її щирість ніхто не
 повірив.

А тим часом дня 2-го грудня пройшла в
 Олунунці подія, якої ніхто не сподівався, але
 вона, як не мож краще унагляднювала оста-
 точний захід революційного сонця.

Немічний і з цього приводу прозваний „благим“ цісар Фердинанд, абдикував у користь свого 18-літнього братанича Франца Йосифа...

В маніфесті нового цісаря сказано, що він з „власного переконання“ признав для Австрії потребу свободних і відповідаючих духу часу установ, але це були якраз тільки слова, яких ні діла ні найблищі події зівсім не потверджували...

Бомбардація Львова в днях 1-3 листопада 1848 р.

„Народова гвардія“ у Львові, що на ділі була суто-польським, готуючимся до повстання військом, занепокоїла австрійський уряд особливо від часу, коли до Львова приїхав з Парижа, польський генерал Бем і заофірувавши гвардії моральну й матеріальну підмогу Франції, пер гвардію до повстання проти тих, що розібрали поміж себе Польщу. Не допомогло йменування намісником Галчини поляка Залеского, польські емігранти й місцеві загорільці, не кидали думки про збройне виступлення. На жаль тогочасні конспіратори в лоні гвардії не тільки що не вміли вдержати своїх замірів у тайні, але почувуючи себе надто певними й безпечними, безупинно провокували військо, якого львину частину творили українські новобранці зі східніх повітів Галичини.

Поміж розміряною, про відбудову Поль-

щі, гвардією і військом, що рекрутувалося з місцевого, розбудженого конституцією населення, приходило раз у раз до сутичок, поки остання з них, описана в сучасному звідомленні, не привела по катастрофи. Сучасник бомбардації, ротмістр кінної гвардії гр. Яблоновскі, завважує, що спровоковане військо, йшло на барикади з „рикем руских песні“.

Тогочасна преса представляє хід подій в такий спосіб:

„В середу, дня 1-го листопада, сумна приключка сталася причиною незвичайного розярнення поміж народом. На публичному місці повсталася сварка поміж двома цивільними й двома гарматчиками тутешньої залози, при чому ранено шаблею цивільного гвардиста. Цей випадок викликав велике збіговище, що розярювалося чимраз більше. Одначе при спільних зусиллях так війська, як і гвардії, вдалося заспокоїти розярений народ. На запевнення, що цілий той випадок буде безпроволочно розсліджений, почало збіговище розходитися.

Але в годину після цього, як зачувати, виступили дві сотні гвардії на місце, перед казармою артилерії і як здається, щоби вимусити видачу винуватого артилериста, почали набивати кріси. Це примусило артилерійську сторожу до заалармування війська, вслід за чим виступила залоза й зайняла становища, призначені на випадок тривоги.

Коли це діялося, виставлено на вулицях: академічній (нин. Корняків) при бічних вірменських (нин. скарбківська і вірменська) краківській та довгій (нин. Рутовського) барикади (затарасування вулиці дошками, бочками, бруковим камінням і т. и.) та чимраз більше себе підбехтувано.

Ще тепер вдалося військовій владі, разом з начальником гвардії втихомирити юрбу. Командуючий генерал заявив під словом на письмі, що не зачне ніяких зачіпних кроків, якщо не будуть ставити нових барикад, а поставлені розберуть.

Нещастя хотіло, що около шостої години ранку, другої днини впали стріли. Тим завзятіще кинутися ставити барикади й по інших улицах. Видано й плякатами проголошено розпорядження, що оскільки барикади ставитимуться далі, а поставлених не розбереться, та коли не спиниться дзвонення на тривогу, тоді генеральна команда вжиге всіх засобів, щоби розігнати збіговища, які порушують публичний спокій. З цивільної сторони вийшла відозва до начальників магістрату й міського виділу, з покликанням на б1 статю карного кодексу, щоби старалися привести народ до ладу й спокою.

Біля десятої години тяжко поранено двох пушкарів, коло зброївні; у відповідь на це, військо вжило крісів і пушок.

Після півгодиннього арматнього огню, повивішувано на багатьох місцях міста білі прапори.

Біля одинадцятої години прийшла депутація членів міського віділу з просьбою, щоби припинити огонь, бо міське населення не є ні трохи ворожим для війська, що академічну легію й простий народ приведуть до послуху в менше грізний, для міста, спосіб, але якраз підчас тої умови розляглися нові стріли.

Після півгодиннього огню з пушок, коли знялася пожежа в ратуші, прийшла наново друга депутація міського віділу до губернатора, з просьбою вставитися в командуєчого генерала, щоби припинив військові кроки бодай на три години, а вони тимчасом повернуть всі свої зусилля до заспокоєння міста.

За вставленням губернатора припинено арматній огонь, але припинення дальших кроків заряджено щойно після прийняття таких умов: розібрання барикад, розоруження академічної легії, вибракування народової гвардії й виселення зі Львова неналежних до міста осіб. І так вже біля третьої години повідомлено, що академічна легія рішила скласти зброю, а депутація міського віділу заявила, що готова прийняти всі умови капітуляції. Академічна легія уступила обеззброєна, з академії. Таким чином так вечір як і ніч проминули доволі спокійно. Тільки тут і там надали стріли на військових, які теж відповідали стрілами.

Слідуючого дня, то є 3-го падолиста (в п'ятницю), не втихло ще обопільне подразнення. Стріли з вікон і з переулків падали ще тут і там. Це примусило команду проголосити стан облоги в місті, що мав припинити дальший розлив крові й поширення нещастя.

Бо наслідки знищення пожежею в місті вже й так дуже страшні: гарний і великий будинок ратуша в ринку пішов з димом; в ньому магістратський архів й частину книговодства та касу врятовано з великим трудом. Крім цього знищила пожежа університет з бібліотекою, головну нормальну школу, технічне заведення з цілим музеєм, будинок старого театру з редутовою салею, та багато приватних домів при університеті й техніці. Богу дякувати, що сильний дощ, що впав ніччу, припинив дальшу пожежу“.

Про жертви в людях сучасне пресове звідомлення не говорить. А було там 55 осіб убитих і 75 ранених...

Закінчення.

Весною народів був 1848 рік і в даному випадку ця весна засяла радісним сонцем і в наше, століттями неволі затьмарене віконце. Поза многоважними для української літературної мови й шкільництва рішеннями „Собору руських вчених“, на чоло пропам'ятних подій цього року висовується діяльність

„Головної Руської Ради“, що обняла собою не тільки Галичину Буковину й Закарпаття, але в основу своєї політичної програми поклала єдність і самостійність усього „великого українського народу, що одною говорить мовою і 15 мільонів виносить“...

В 1848 р. пробудилася з вікового сну українська етнографічна маса і з того моменту починаючи ми пішли милевими кроками на зустріч Найвищого Ідеалу Нації, зреалізованого в кривавих зусиллях чергової Весни Народів, якою на сході Європи був Полу-мяний 1918 Рік...

